

Cumhuriyet İlahiyat Dergisi - Cumhuriyet Theology Journal

ISSN: 2528-9861 e-ISSN: 2528-987X

CUID, June 2018, 22 (1): 189-213

Miladî XII. ve XIII. Asırda Dımaşk ve Haçlılar

Damascus and Crusaders in the XIIth and XIIIth Century

Nadir Karakuş

Dr. Öğr. Üyesi, Hitit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi Anabilim Dalı
Assistant Professor, Hitit University, Faculty of Divinity, Department of Islamic History

Çorum, Turkey

nadirkarakuş_64@hotmail.com

orcid.org/0000-0002-1508-9752

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 19 Ocak/January 2018

Kabul Tarihi / Accepted: 15 Nisan/April 2018

Yayın Tarihi / Published: 15 Haziran/June 2018

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran/June

Cilt / Volume: 22 **Sayı – Issue:** 1 **Sayfa / Pages:** 189-213

Atıf/Cite as: Karakuş, Nadir. “Miladî XII. ve XIII. Asırda Dımaşk ve Haçlılar = Damascus and Crusaders in the XIIth and XIIIth Century”. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi-Cumhuriyet Theology Journal* 22/1 (Haziran-June 2018): 189-213. <https://doi.org/10.18505/cuid.381049>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. <http://dergipark.gov.tr/cuid>

Copyright © Published by Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi - Cumhuriyet University, Faculty of Theology, Sivas, 58140 Turkey. All rights reserved.

For Permissions: ilahiyat.dergi@cumhuriyet.edu.tr

Miladî XII. ve XIII. Asırda Dımaşk ve Haçlılar

Öz: Haçlılar'ın 491/1098'de Antakya'yı Müslümanlardan alarak Suriye ve Filistin bölgelerine girmelerindeki başarının altında yatan en önemli neden hiç şüphesiz müslümanlar arasındaki bölünmüşlüktür. Bu bölünmüşlük sadece hanedanlar arasında olmamış, şehirler de bundan nasibini almıştır. Dımaşk'ın Müslüman idarecileri, kendilerini komşu Müslüman emirlerden korumak için de Haçlılar'a yanaşarak onlarla ittifak kurmuşlardır. Tabii ki bu ittifak daha çok Haçlılar'ın işine yaramış hem bölgede tutunmalarını kolaylaştırmış hem de yeni topraklar ele geçirerek güçlenmişlerdir. Dımaşk'ın muhalif duruşunun komşusu olan Müslüman emirlere kaybettirdiği güç ve zaman ise, yine Haçlıların işine yaramış, bu çekişmeden daha çok onlar galip ayrılmışlardır. Dımaşk, Selahaddin-i Eyyûbî'den (ö. 589/1193) sonra da muhalif duruşunu devam ettirmiş, hanedan içi kavgalarla Haçlılar'a derin nefes aldırdığı gibi Kudüs'ün de bir müddet de olsa yeniden Haçlılar'ın eline geçmesine neden olmuştur. Memlükler döneminde de kısa süreliğine muhalif yüzünü gösteren Dımaşk, Rüknüddin Baybars el-Bundukdarî'yi (ö. 676/1277) de bir müddet meşgul etmiş, ama daha sonra sükûnete kavuşmuş ve Baybars'a itaat etmiştir. Bu makalemizde Dımaşk'ın bu muhalif duruşu ve Haçlı Seferleri'nde oynadığı rol tahlil edilecektir.

Anahtar Kelimeler: İslam Tarihi, Dımaşk, Haçlılar, Birlik, Muhalif, Savaş.

Damascus and Crusaders in the XIIth and XIIIth Century

Abstract: The most important reason underlying the success of the Crusaders taking Antakya from Muslims and entering the Syrian and Palestinian territories is undoubtedly the division among the Muslims. This division was not only among the dynasties, but also the cities. The Muslim rulers of Damascus have set up alliances with the Crusaders to protect themselves from neighboring Muslim rulers. Of course, this alliance was more of a role for the Crusaders, making it easier for them to hold on to the region, and strengthening them by acquiring new lands. Damascus's opposition posture caused power and time loss to Muslim rulers, which served the Crusaders and to take the advantage of this controversy. Damascus continued its opponent position after Saladin (d. 589/1193), and quarrels within the dynasty caused the Crusaders to breathe deeply and as well as Jerusalem to fall into the hands of the Crusaders for a while again. During the Mamluks period, Damascus, who showed his opposing face for a short period of time, but afterwards he attained peace and obedience and also occupied comply with Rukn al-Din Baybars al-Bunduqdārī (d. 676/1277). In this article we will analyze the opposing stance of Damascus and his role in the Crusades.

Keywords: Islamic History, Damascus, Crusaders, Unity, Opponent, War.

SUMMARY

Pearl of Syria, Damascus has a rebellious and oppositional aspect as well. This feature of the city came into prominence further with the coming of the Crusaders to the region. Its

oppositional stance and uncompromising aspect sometimes played into the hands of the Crusaders unintentionally. When the Crusaders first came to the surrounding of Antakya, the governor of Damascus, Duqāq did not provide the necessary support to Yağhisıyan who was encircled in Antakya by the Crusaders, due to his inexperience, jealousy and his hostile competition with his brother, Ridvan who is emir of Aleppo. Thus, the Crusaders used this opportunity.

Atabeg of Duqāq, Tuhtakın who started to command the city after the death of Duqāq did not support especially Mawdūd who struggled against the Crusaders in Urfa, adequately. Besides, he was accused of getting Mawdūd killed by another separatist power of the region, the Assassins in the great mosque of the city. On top of it, he allied with the Crusaders, because he was troubled with the commander Porsuk sent to the region by the Sultan of Great Saljūq Empire, Mohammed Tapar. He caused the heroic warrior, Porsuk to be defeated near Tel-Dānış by the Crusaders and to die in Al Jazīrah after a short time.

Soon after the above events, 'Imāduddīn Zengī focused on Damascus and tried to establish the Islamic unity. The son of the ruler Bōri, called Ismail became isolated because of the poor administration in the city. He resorted to inviting Zangī to the city. However, Ismail was killed by the opponents before the arrival of Zangī, so no result could be accomplished. Later, Zangī focused on the city again. Although he mercilessly treated the resisters in Ba'lebek after occupying there to demotivate the community of Damascus, he faced the serious resistance of the forces of Damascus. While Zangī spent all his energy to Damascus, the king of Jerusalem, Foulque improved his policy for Syria to some extent and could reestablish communication with the states of the Crusaders. The community Damascus helped the Crusaders and eased their work unintentionally once more.

The Mamlūk called Uner began to govern Damascus on behalf of the forces of Bori who lost their influence in the city. Uner who developed a close relationship with the Crusaders to prevent the dominance of Zangī in the city did not hesitate to send an envoy to them. He promised to give Banyas to the Crusaders in return for moving Zangī away from Damascus. After the Franks accepted the proposal of Uner, Zangī remained in between the forces of Damascus and the Crusaders and was obliged to recede to Aleppo. In this way, the Crusaders occupied the castle of Banyas. Several locations until Buzaa were seized by the Crusaders in Antakya who found the opportunity.

Zangī was martyred in front of Jaabar castle in 541/1146, so his son Nūr al-dīn became the new ruler of Damascus. Nevertheless, the following incidents caused Nūr al-dīn and Uner to get closer to each other, and the Crusaders had to move away from Damascus. First, the administrator of Havran under the control of Uner rose against his governor and turned to the Crusaders. Besides, the Second Crusade in Damascus contributed to the association of Damascus and Aleppo for a while. Following the elimination of both endangers, the association of Damascus and Aleppo resumed. Uner established a close contact with the Crusaders and made a two-year agreement with them to prevent Nūr al-dīn from seizing the city. Uner died

after some time, but almost nothing changed. The new governor of the city Muciruddin 'Abaq kept the association of the Crusaders. An operation of Nūr al-dīn against the city was averted with the help of the Crusaders again. Muciruddin got closer to the Crusaders after their help. Their close relationship was strengthened with the mutual visits of the committees of the Crusaders and Damascus. The Artuqid governor Timurtāsh decided to organize a military expedition to Jerusalem after a little while. However, Muciruddin who worried about the possible dissolution of their association with the Crusaders stopped supporting him, so Timurtāsh failed in his expedition.

Muciruddin improved his relations with the Crusaders further and started to pay tribute to them following their invasion of 'Asqalān's in 548/1153. Even, 'Abaq offered officially his commitment to Jerusalem. Even though the spoilt Crusaders plundered and destroyed the surrounding of Damascus, they kept the administrators of Damascus with them. Moreover, they went further and offered them to give Ba'lebek to them in return for moving Nūr al-dīn away from Damascus. Such acts provoked the community of Damascus who opposed to the dynasty of Bori in the city afterward. Nūr al-dīn welcomed this opportunity and seized Damascus in 549/1154 by means of the public without giving any chance to coming of the Crusaders.

Damascus was governed by Nūr al-dīn for approximately twenty years. A disagreement arose among the community of Zangī in the city after the decease of Nūr al-dīn in 569/1174, thus leading to the dominance of Şalādīn Ayyubi in the city. The Ayyubids began to govern Damascus, but internal conflicts started among them with the death of Şalādīn in 589/1193. Similarly, Damascus was the focus of these conflicts. The Ayyubids in Egypt were the other party of the disagreement. Unfortunately, the Crusaders benefited from such rivalries. When the senior member of the family al-Adil dominated Damascus in 592/1196, the Crusaders who increased their domain had seized Beirut.

Egypt and Damascus got closed temporarily during the Fifth Crusade. After the Crusaders withdrew from Damietta, two brothers, al-Muazzam and al-Kāmil fought with each other again. Damascus and Egypt chose the Khwarezmian dynasty and Friedrich in Sicilia as ally, respectively. Unexpected death of al-Muazzam during the preparations for the Sixth Crusade resulted in the siege of Damascus by the forces of Egypt. Friedrich reached Akkā over the course of the siege. al-Kāmil who played for time to seize Damascus delivered Jerusalem to the Crusaders. Later, the internal conflicts about the new dynasty which arose in Damascus weakened the Ayyubids and made the Crusaders advantageous. Finally, Damascus found tranquility with the dominance of Baybars in the city.

GİRİŞ

Bu makalenin konusu, başlangıcı Nuh Nebî'nin oğlu Sam'a dayandırılan¹, suğurlara komşuluk ve ev sahipliği yapan², Tûr-u Sînâ'nın uzandığı³, Rum bölgesi ile güneşin battığı yerleri gören⁴ ve İbrahim peygamberin göç ettiği⁵ Dimaşk şehridir. Dimaşk, Endülüslü seyyâh İbn Cübeyr'in (ö. 614/1217) "sandalyesinde oturan bir gelin gibi süslenmiş" dediği⁶, Emevîler'e başkentlik yapmış olan⁷ kadîm bir şehirdir. Bilâdüşşam'ın en büyük şehri Dimaşk, etrafı dağlarla çevrili olup, etrafındaki bol sularından dolayı verimli ağaçlara, bereketli tarlalara sahiptir. Geniş Gûta ovası onun zenginliğinin bir başka sebebidir.⁸ Banyas, Saydâ (Sydon), Beyrut, Trablus, Arka gibi şehirleri; Gûta, Havrân, Beseniyye, Cevlân, Bikâ ve Hûla gibi nahiyeleri ile göz kamaştırıcıdır.⁹ Şehir ticaretin ve imalâtın da merkezidir. Dimaşk, güzel ve ince kumaşların imâl edildiği, halıların dokunduğu bir şehirdir.¹⁰ Bu güzellikler yanında Dimaşk'ın asî bir yönü, muhalif bir tarafı da vardır.

"Dünya'nın Geline" olan Dimaşk'ın¹¹ âsîliği 65/684'te Dimaşk'taki Kaysîler'in lideri ve sahâbeden Dahhâk b. Kays'ın¹², Abdullah b. Zübeyr (ö. 73/692) lehine Emevîler'e karşı bir isyanı ile başladı, fakat Dahhâk Halife I. Mervan (ö. 65/685) tarafından öldürüldü.¹³

Dimaşk'ın muhalif yüzü Abbasiler döneminde de devam etti. Abbâsîler'in başkent olarak Bağdat'ı seçmelerinden dolayı Dimaşk sıradan bir vilayet haline geldi. Bu dönemde de Dimaşk'ta isyanlar eksik olmadı. Kaysî ve Kelbî kabileler arasındaki mücadele yeni kavgalarla devam etti. Bu karışıklıkları başka isyanlar takip etti ve isyanı bastıran Türk komutan Ahmed

¹ Ebu'l-Fidâ, *Takvîmu'l- Büldân: Ebu'l-Fidâ Coğrafyası*, trc. Ramazan Şeşen (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2017), 197.

² İstahrî, *Ülkelerin Yolları*, trc. Murat Ağarı (İstanbul: Ayışığı kitapları, 2015), 60; İbn Havkal, *10. Asırda İslâm Coğrafyası*, trc. Ramazan Şeşen (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2014), 147.

³ V. Minorsky, *Hudûdü'l-Âlem mine'l-Meşrik ile'l-Mağrib*, trc. Abdullah Duman-Murat Ağarı (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2008), 19.

⁴ İbn Hurdazbih, *el-Mesâlik ve'l-Memâlik* (Leiden: Matbaatu Beril, 1889), 16.

⁵ Makdisî, *Ahsenü't-Tekâsim, İslâm Coğrafyası*, trc. D. Ahsen Batur (İstanbul: Selenge Yay., 2015), 160.

⁶ İbn Cübeyr, *Endülüsten Kutsal Topraklara*, trc. İsmail Güler (İstanbul: Selenge Yayınları, 2003), 191.

⁷ Ya'kûbî, *Ülkeler Kitabı*, trc. Murat Ağarı (İstanbul: Bayrak Matbaası, 2002), 19.

⁸ İbn Havkal, *10. Asırda İslâm Coğrafyası*, 152.

⁹ Makdisî, *Ahsenü't-Tekâsim*, 167.

¹⁰ W. Heyd, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, trc. Enver Ziya Karal (Ankara: TTK Yayınları, 2000), 46.

¹¹ Harold Lamb, *Selâhaddin Eyyubi ve Haçlılar*, trc. Sinem Ceviz (İstanbul: İlgi Kültür Yay, 2017), 47.

¹² Bk. İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, nşr. İhsan Abbas (Beyrut: 1388/1968), 7: 410; İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe* (Kahire: 1328), 2: 207-208; Dahhâk'ın diğer isminin Ahnef b. Kays olarak da anıldığı rivayet edilir. Bk. Belâzurî, *Fütûhu'l-Büldân: Ülkelerin Fetihleri*, trc. Mustafa Fayda (İstanbul: Siyer Yayınları, 2013), 355.

¹³ İbn Manzûr, *Muhtasarı Tarihi Dimaşk*, nşr. Rûhiyye en-Nehhâs (Dimaşk: 1404-1409), 9: 129-135; Cengiz Tomar, "Şam", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38: 311.

(ö. 270/884), Tolunoğulları dönemini başlattı¹⁴. 357/968'de Karmatîler'in Dimaşk'a hâkimiyetleri¹⁵ Türk Emîri Aftegin'in onları buradan çıkararak (364/975) bağımsız bir devlet kurması ile sona erdi.¹⁶

372/982-83'te Dimaşk Fatimî egemenliği altına girdi. Şehirdeki isyanlar 388/998'de Fatimîler'in Berberî birlikleri tarafından bastırıldı¹⁷. Dimaşk'ta Fatimî egemenliği Türkmen beyi Atsız b. Uvak (1071-1079)¹⁸ tarafından sonlandırıldı ve şehir 467/1074'da Sultan Melikşâh'ın hâkimiyetine girdi.¹⁹ Fatimî baskısı ile şehrin yardımına gelen Selçuklu Bey'i Tutuş (ö. 488/1095), burada 471/1079'da Suriye Selçuklu Devletini kurdu.²⁰ Bundan sonra da Dimaşk'ın muhalif duruşu, asî tavırları devam etti ve bu muhalif duruş da en çok bölgeye yeni gelip hâkimiyet kurmaya çalışan Haçlıların işine yaradı. Bir başka deyişle de onların ekmeğine yağ sürdü. Bu çalışmada, Dimaşk'ın muhalif duruşunun Haçlıların işine nasıl yaradığını ve Müslümanları nasıl güç bölünmüşlüğüne ve parçalanmaya sevk ettiğini ortaya konulacaktır.

1. HAÇLILARIN BÖLGEYE İLK GELDİKLERİ YILLARDA DIMAŞK

Suriye Selçuklularının kurucusu olan Tutuş, 488/1095'de Rey civarında kuzeni Berkyaruk ile yaptığı savaşta öldü.²¹ Daha sonra Dimaşk emîri olan onun oğlu Dukak,²² kardeşi Halep meliki Rıdvan (ö. 507/1113) ile kavgalı idi.²³ Haçlılar 29 Cemaziyelâhir 491/3 Haziran

¹⁴ Nâdir Özkuyumcu, "Tolunoğulları", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41: 233.

¹⁵ Nisâburî, *İstitaru'l-İmam*, nşr. Süheyl Zekkâr, *Ahbârü'l-Karâmita* içinde (Riyad: y.y., 1989), 277.

¹⁶ Sabri Hizmetli, "Karmatîler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24: 512.

¹⁷ Cengiz Tomar, "Şam", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay., 2010), 38: 312.

¹⁸ Bk. Ali Sevim, "Atsız b. Uvak", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4: 92-93; Cl. Cahen, "Atsız b. Uvak", *The Encyclopedia of Islam* (Leiden: 1954) 1: 750-751.

¹⁹ Azîmî, *Azîmî Tarihi*, trc. Ali Sevim (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2006), 24.

²⁰ Dimaşk'a gelip Atsız'ın imdadına koşan Tutuş, Mısır ordusunun çekilmesinden sonra Atsız'ı öldürüp, Dimaşk'a hâkim olmuştu. Azîmî, *Tarih*, 26; *Urfalı Mateos Vekâyi-Nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, trc. Hrant Andreasyan (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1987), 168-69; Sîhâbeddin b. Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlikü'l-Ebsâr, Türkler Hakkında Duyduklarım ve Gördüklerim*, trc. D. Ahsen Batur (İstanbul: Selenge Yayınları, 2014), 220; Philip K. Hitti, *İslâm Tarihi*, trc. Salih Tuğ (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1981), 1018-19; C. E. Bosworth, *İslâm Devletleri Tarihi*, trc. E. Merçil-M. İpşirli (İstanbul: Ünal Matbaası, 1980), 146.

²¹ İbn Asâkir, *Tarîhu Dimaşk*, thk. Amr b. Ğarâme el-Amrî (Dâru'l-Fikr, 1415/1995), 11: 35; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kurûb fi Ahbâri Benî Eyyûb*, thk. Cemâleddin eş-Şeyyâl v. dğr. (Kahire: el-Matbaatu'l-Emîriyye, 1377/1957), 1: 16.

²² İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb fi Târîhi Haleb* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1417/1996), 1: 231; İbn Asâkir, *Tarîhu Dimaşk*, 11: 35.

²³ İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb*, 1: 234; İbn Asâkir, *Tarîhu Dimaşk*, 17: 304; İbn Haldun, *Kitâbü'l-İber ve Dîvânü'l-Mübtedei ve'l-Haber*, thk. Halil Şahâde (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1408/1988), 4: 171-172; Ömerî, *Mesâlikü'l-Ebsâr*, 229; *Haçlı Tarihi*, Anonim, trc. Ergin Ayan (İstanbul: Selenge Yayınları, 2013), 33; Cl.

1098'de Antakya'yı ele geçirince²⁴ Antakya'yı kurtarmaya gelen Musul Atabegi Kürboğa'nın (ö. 495/1102) müttefik ordusunda Dukak da vardı.²⁵ Kürboğa'nın Haçlılar'a karşı kazanacağı bir zaferden güçlenerek çıkacağına ve kendileri için bir tehdit oluşturacağına inanan Dukak, savaş meydanını terk edenlerin ilki olmuştu. Bundan sonra Kürboğa Haçlılar'a yenilmiş ve nüfuzu sarsılmış, onuru kırılmış bir halde Musul'a dönmüştü.²⁶ Bu yenilgi Haçlı ilerleyişini devam ettirmiş ve 23 Şaban 492/15 Temmuz 1099'da Frenkler'in "süt ve bal ülkesi" olarak bildikleri Kudüs'ün²⁷ Haçlılar'ın eline geçmesine neden olmuştu.²⁸ Dukak'ın yönetimindeki Dımaşk'ın Haçlılar karşısında pasifliği bundan sonra da devam etmişti. Haçlılar Antakya'dan Kudüs'e yürüyüşleri esnasında Dukak ile haberleşerek, bir saldırmazlık akdi yaptılar.²⁹ Haçlı lideri Tancred, yirmi dört şövalye ve bunların yaya maiyetinden oluşan küçük bir birlikle Celfle (Galilea) bölgesini ele geçirmişti.³⁰ Tüm bunlar olurken Dukak, aile içi kavgalarla uğraşmayı tercih etmiş ve bunların karşısına çıkmaya cesaret edememişti.³¹ Ertesi yıl Kudüs Haçlı lideri Godefroi³² ve Antakya Prinkepsi Bohemund'un teyzesinin oğlu Tancred³³ yayılma politikalarını

Cahen, *Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı*, trc. Mustafa Daş (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2016), 43; David Nicolle, *Birinci Haçlı Seferleri 1096-99*, trc. L. Ece Sakar (İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2013), 18; Amin Maalouf, *Arapların Gözüyle Haçlı Seferleri*, trc. M. A. Kılıçbay (İstanbul: Telos Yayıncılık, 1997), 43; Ali Sevim, *Suriye Selçukluları* (Ankara: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Basımevi, 1983), 2: 14-21.

²⁴ İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, thk. Ahmed Abdülvehhâb Fetih (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1413/1992), 12: 167; *Urfalı Mateos Vekâyi-Nâmesi*, 199.

²⁵ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, tash. Muhammed Yusuf ed-Dekkâk (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1407/1987), 9: 15; Ömerî, *Mesâlikü'l-Ebsâr*, 233; Nicolle, *Birinci Haçlı Seferleri*, 57; Joseph François Michaud, *Haçlı Seferlerinin İlginç Olayları*, Osmanlıca'dan Türkçe'ye trc. Güray Kırpık (Ankara: Lotus Yayınları, 2011), 257; Birsal Küçüksipahioğlu, *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi (1109-1187)* (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Tarihi Yayınları, 2006), 38; Güray Kırpık, *Doğunun ve Batının Gözünden Haçlı Seferleri* (İstanbul: Selenge Yayınları, 2009), 88.

²⁶ *I. ve II. Haçlı Seferleri Vekayinâmesi*, trc. Vedii İlmen (İstanbul: Yaba Yayınları, 2005); Thomas Asbridge, *Haçlı Seferleri*, trc. Ekin Duru (İstanbul: Say Yayınları, 1. Baskı, 2014), 101; Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, trc. Fikret Işıltan (Ankara: TTK Yayınları, 1987), 1: 191.

²⁷ Mike Paine, *Haçlı Seferleri*, trc. Cumhuriyet Atay (İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2011), 25.

²⁸ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, 9: 19; İbn Kesir, *el-Bidâye*, 12: 167-168; Paine, *Haçlı Seferleri*, 35; Nicolle, *Birinci Haçlı Seferleri*, 77; Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 119.

²⁹ Nicolle, *Birinci Haçlı Seferleri*, 65.

³⁰ Paine, *Haçlı Seferleri*, 37; Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 135.

³¹ Runciman, *Haçlı Seferleri*, 1: 235.

³² Godefroi, Kral ünvanını almamış ve kendisinin "Advocatus Sancti Sepulchri, Kutsal Mezar'ın Savunucusu" olarak çağırılmasını istemişti. Bk. Runciman, *Haçlı Seferleri*, 1: 226; Nicolle, *Birinci Haçlı Seferleri*, 15; Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 134; P. M. Holt, *Haçlılar Çağı, 11. Yüzyıldan 1517'ye Kadar*, trc. Özden Arıkan (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999), 24.

³³ *Haçlı Seferleri Vekayinâmesi*, 13. Geniş bilgi için bk. R. L. Nicholson, *Tancred*, (Chicago: 1940).

sürdürerek, Cevlân bölgesine girmişler, her yeri tahrip etmişlerdi. Dukak yine karşılarına çıkmamayı tercih ederek, korkaklığını bir kez daha göstermişti.³⁴

Dukak, 497/1104'de ölünce Dımaşk'a onun atabeyi Tuğtegin (ö. 522/1128) hâkim oldu.³⁵ Tuğtegin Musul valisi Mevdûd'a (ö. 507/1113) Haçlılar'a karşı yaptığı seferlerde etkin destek vermedi.³⁶ Tuğtegin, Mevdûd'un 26 Rebîulâhir 507/10 Ekim 1113'de Dımaşk Ulu Camii'nde öldürülmesinden sorumlu tutularak suçlandı.³⁷ Ramazan 508/Şubat 1115'te Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar (ö. 511/1118), Hemedan valisi ve savaş deneyimi fazla olan güçlü Porsuk³⁸ komutasında bir orduyu Suriye'ye gönderdi.³⁹ Porsuk'un bölgeye gelmesinden dolayı endişeye kapılan, Haçlılar'dan çok Tuğtegin oldu ve Artuklu İlgazî (ö. 516/1122) ile bir ittifak kurdu. Her ikisi de Haçlılar'ın himayesine girmeyi kararlaştırdılar. Bu ittifaka Muhammed Tapar'ın kazanacağı bir zaferi tehlike olarak gören Halepli Atabeg Lü'lü de dâhil oldu. Antakya Prensi Roger de ittifaka katılarak birleşik Dımaşk, Artuklu ve Halep kuvvetlerine destek verdi.⁴⁰ Humus emîrinden başka müttefiki kalmadığını gören Porsuk (ö. 510/1116), Hama üzerine bir baskın düzenleyerek Tuğtegin'e ait olan ağırlıkları ele geçirdi; Hama'ya girdi ve şehri yağmaladı. Porsuk, Haçlılar'a ait olan Kefertâb üzerine ilerleyerek yürüyüşünü devam ettirdi. Roger'in onlara karşı çıkma arzuları Tuğtegin tarafından engellendi ve Kudüs Kralı Baudouin ve Trablus Kontu Pons'tan yardım istendi. Baudouin ve Pons hemen yardıma koştular. Bunun üzerine Şeyzer'de bulunan Porsuk, kuvvetleri ile el-Cezîre'ye çekildi. Baudouin ve Pons tehlike geçtiği için geri döndüler. Diğer kuvvetler de dağıldılar. Pusuda olan Porsuk birden geri dönerek Kefertâb'ı ele geçirdi⁴¹ ve burayı Şeyzer emirine bıraktı. Halep'te Atabeg Lü'lü Porsuk'a yanaşma zarureti görerek ona haber gönderdi ve Halep'i teslim almak üzere bir birlik göndermesini istedi. Halep'e gönderilen birlik yanında Buzaa'yı ele geçirmeye giden bir başka askerî grup Porsuk'un gücünü zayıflatmıştı.⁴² Urfa Kontu Baudouin ile birleşen Roger'in saldırısı bu sırada oldu. Gafil avlanan ve önemli komutanları yanında bulunmayan Porsuk büyük bir yenilgiye uğradı. Tel-Dânîs tepesine çekilerek canını kurtarabildi. Buradaki kısa bir direnişten sonra muhafızlarının ısrarı ile el-Cezîre'ye doğru kaçmak zorunda kaldı.⁴³ Tel-Dânîs yenilgisi İran Selçuklularının Suriye'yi ele geçirme hayallerini tamamen ortadan kaldırmıştı.

³⁴ Runciman, *Haçlı Seferleri*, 1: 240.

³⁵ Azîmî, *Tarih*, 39; İbnü'l-Kalânîsî, *Şam Tarihine Zeyl*, trc. Onur Özatağ (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015), 15; İbn Asâkir, *Tarîhu Dımaşk*, 25: 3; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, 9: 74; İbn Kesir, *el-Bidâye*, 12: 176; İbn Haldun, *Tarih*, 5: 172; Ömerî, *Mesâlikü'l-Ebsâr*, 239; Cahen, *Doğu ve Batı*, 136.

³⁶ Holt, *Haçlılar Çağı*, s. 29; Carole Hillenbrand, *Müslümanların Gözünden Haçlı Seferleri*, trc. Nurettin Elhüseyni (İstanbul: Alfa Yayınları, 2015), 50.

³⁷ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, IX, 150; Ebû Şâme, *Ravzateyn*, 1: 106; İbn Kesir, *el-Bidâye*, 12: 189.

³⁸ William of Tyre, *Beyond the Sea*, 2: 24.

³⁹ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, 9: 158; İbn Kesir, *el-Bidâye*, 12: 192; *Urfalı Mateos Vekâyi-Nâmesi*, 257.

⁴⁰ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, 9: 154; Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 173-74.

⁴¹ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, 9: 158-59; İbn Kesir, *el-Bidâye*, 12: 192.

⁴² Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2: 109-110.

⁴³ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, 9: 159; İbn Kesir, *el-Bidâye*, 12: 192; Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 174-75.

Bu girişimden en çok faydalanan ise Haçlılar ve özellikle de Antakya Prinkepsi Roger olmuştu.⁴⁴ Ancak bu olaydan bir müddet sonra Roger 17 Rebûlevvel 513/28 Haziran 1119'da İlgazi'ye yenilip öldürülmekten kurtulamadı.⁴⁵ Haçlılar bugünü hiç unutmadılar ve bu olaya "Ager Sangiunis: Kanlı Tarla" adını verdiler.⁴⁶ Dimaşklı Tuğtegin'in Haçlılarla yaptığı bu ittifak ise tepki ile karşılandı ve Tuğtegin bir müddet için yalnızlaştı.⁴⁷

2. ZENGİLER DÖNEMİNDE DIMAŞK

521/1127 yılında Musul Atabegi olan İmâdüddin Zengî (ö. 541/1146),⁴⁸ 27 Cemaziyelâhir 522/28 Haziran 1128'de Haleb'e hâkim olmuştu.⁴⁹ Dimaşk'ta ise başka gelişmeler oluyordu. Tuğtegin'in yerine geçen oğlu Böri 526/1132'de ölmüş, vasiyeti gereği yerine oğlu İsmail geçmişti.⁵⁰ İlk zamanlar parlak fetihlerle önemli başarılar kazanan İsmail,⁵¹ adaletsiz vergi sistemi ve baskı rejimi ile Dimaşk'ta istenmeyen adam haline gelmişti.⁵² Bir şüphe üzerine kardeşi Sevinç'i dahi öldüren İsmail, babasının güvenilir danışmanı Yusuf b. Fîruz'u da ortadan kaldırmayı düşünüyordu.⁵³ Annesi Zümrüd Hâtun'un dahi kendisine karşı çıktığı bu sıralarda Zengî'ye yöneldi. Kendisini iktidarda vassâlî olarak bırakması halinde Dimaşk'ı ona vaat ediyordu.⁵⁴ Teklifi kabul edilmezse şehri Haçlılar'a vereceğini söyleyen İsmail, Zengî'den gerekli yardımı görmekte gecikmedi.⁵⁵ Ancak Zengî Dimaşk önlerine ulaşmadan İsmail öldürüldü ve yerine kardeşi Şihâbüddin Mahmud geçti. Zengî, Dimaşk surlarının önüne

⁴⁴ Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2: 109-110.

⁴⁵ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 82; İbn Kesir, *el-Bidâye*, 12: 198; *Urfalı Mateos Vekâyi-Nâmesi*, 264; *Haçlı Seferleri Vekâyinâmesi*, 29; Ömerî, *Mesâlikü'l-Ebsâr*, 248; Paine, *Haçlı Seferleri*, 45.

⁴⁶ Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 179-180; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2: 125; Holt, *Haçlılar Çağı*, 30; Hillenbrand, *Haçlı Seferleri*, 50.

⁴⁷ Cahen, *Doğu ve Batı*, 135.

⁴⁸ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 97; İbnu'l-Esir, *el-Kâmil*, 9: 242; Ebû Şâme el-Makdisî, *Kitabu'r-Ravzateyn fi Ahbârî'd-Devleteyn en-Nuriyye ve's-Salâhiyye*, thk. İbrahim Zeybek (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1418), 1: 115-16.

⁴⁹ İbnu'l-Esir, *el-Kâmil*, 9: 246; Ebû Şâme, *Ravzateyn*, 1: 118; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kurûb*, 1: 37; İbn Kesir, *el-Bidâye*, 12: 214; Ömerî, *Mesâlikü'l-Ebsâr*, 254; Cahen, *Doğu ve Batı*, 137; Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 205; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2: 149; Holt, *Haçlılar Çağı*, 31.

⁵⁰ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 116; İbn Asâkir, *Tarihü Dimaşk*, 8: 379; İbnu'l-Esir, *el-Kâmil*, 9: 265-66; Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 205; Holt, *Haçlılar Çağı*, 42.

⁵¹ İsmail Haçlılardan Banyas kalesini almıştı. İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 120; İbn Asâkir, *Tarihü Dimaşk*, 8: 379; Ömerî, *Mesâlikü'l-Ebsâr*, 258-59.

⁵² İbnu'l-Esir, *el-Kâmil*, 9: 279.

⁵³ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 126; İbn Kesir, *el-Bidâye*, 12: 221.

⁵⁴ İbn Asâkir, *Tarihü Dimaşk*, 8: 379.

⁵⁵ Işın Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu, 1118-1146* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1994), 107.

geldiğinde⁵⁶ yeni Dimaşk idarecininin kendisine kapıları kapatmış olduğunu gördü.⁵⁷ Bundan sonra İmâdüddin Zengî, önce Halep'e oradan da Musul'a döndü.⁵⁸

Zengî 532/1138'de Dimaşk'la barış yaptı ve Böri'nin dul eşi Zümrüd Hâtun ile evlendi.⁵⁹ Nikâhlarını Belhli fakih Burhânüddin kıydı.⁶⁰ Zengî Dimaşklılar'dan mehir olarak Humus'u istiyordu.⁶¹ Bu evlilik karşılığında Humus'a hâkim olan Zengî, iyi niyet göstergesi olarak şehrin valisi Üner'e kısa bir süre önce ele geçirmiş olduğu Montferrand kalesi⁶² ve çevresini iktâ olarak başısladı.⁶³ 533/1139'da Dimaşk'ta Mahmud'un öldürülmesi ve yerine Ba'lebek valisi olan üvey kardeşi Cemâlüddin Muhammed'in geçmesi ile Zengî yeniden yönünü bu şehre çevirdi. Önce, yılsonuna doğru Ba'lebek'i kuşatarak burayı ele geçirdi, sonra kontrolü elinde bulunduran Üner'in idaresindeki Dimaşk'a yöneldi.⁶⁴ Ancak Ba'lebek'te Dimaşk'ın mukavemetini kırmak amacıyla uyguladığı şiddet ve zulüm, Dimaşklılar'ın direncini artırdığı için şehri ele geçirmekte zorlanmıştı.⁶⁵ Zengî'nin Dimaşk önlerinde bu kadar vakit harcaması Haçlılar'ın işine yarıyordu. Şayet Zengî Dimaşk'a bu kadar vakit harcamasa Kudüs Kralı Foulque'nin Kuzey Suriye politikası daha da içinden çıkılmaz bir hal alacaktı.⁶⁶

Bu sırada Dimaşk'ta ipleri elinde bulunduran Üner, Dimaşk için birinci tehdit olarak gördüğü Zengî'den kurtulmak için Haçlılar'a yaklaşıp onlara elçiler gönderdi.⁶⁷ Dimaşk'tan Kudüs'e giden elçilik heyetinin arasında Munkıziler'den Üsâme b. Munkız (ö. 584/1188) da vardı.⁶⁸

⁵⁶ *Urfalı Mateos Vekâyi-Nâmesi*, 287.

⁵⁷ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 130-31; İbn Kesir, *el-Bidâye*, 12: 265; Ömerî, *Mesâlikü'l-Ebsâr*, 261; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2: 161; Holt, *Haçlılar Çağı*, 42.

⁵⁸ Azîmî, *Tarih*, 71.

⁵⁹ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 143-44; İbn Asâkir, *Tarihü Dimaşk*, 57: 104; İbn Kesir, *el-Bidâye*, 12: 229; Nicolle, *Birinci Haçlı Seferleri*, 9.

⁶⁰ Tarih olarak 531/1137 de verilir. Bk. Azîmî, *Tarih*, 74'de

⁶¹ Holt, *Haçlılar Çağı*, 42.

⁶² Montferrand kalesinin ele geçirilmesi ile ilgili olarak bk. William Archbishop of Tyre, *A History of Deeds Done Beyond the Sea*, trc. Emily Atwater Babcock-A. C. Krey (New York: Columbia University Press, 1943), 2: 56, 85.

⁶³ Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2: 185.

⁶⁴ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, 9: 310; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kurûb*, 1: 85-86; *Haçlı Seferleri Vekayinâmesi*, 44; Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 207.

⁶⁵ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 150; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kurûb*, 1: 87; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2: 149; Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 207.

⁶⁶ William of Tyre, *Beyond the Sea*, 2: 47 vd.

⁶⁷ İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kurûb*, 1: 88; *Haçlı Seferleri Vekayinâmesi*, 44; Simon Sebag Montefiore, *Kudüs, Bir Şehrin Biyografisi*, trc. Cem Demirkan (İstanbul: Pegasus Yayınları, 2016), 227; Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 207; Holt, *Haçlılar Çağı*, 42-43.

⁶⁸ Üsâme İbn Munkız, *Kitâbü'l-İ'tibâr: İbretler Kitabı*, trc. Yusuf Ziya Cömert (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2012), 28'de Üsâme, 1138-1144 yılları arasında Dimaşk'ta Muînüddin Üner'den gördüğü iyilik ve lütufları bizzat anlatır; Montefiore, *Kudüs*, 277.

Üner, Zengî'yi Dımaşk önlerinden atması şartıyla Kral Foulque'ye, ayda 20.000 Bizans altını ve Banyas kalesinin iadesini vaad ediyordu.⁶⁹ Teklifi kabul eden Haçlılar Dımaşk'a doğru yola çıktılar. Dımaşklılar ve Haçlılar arasında kalmak istemeyen Zengî Halep'e çekilmek zorunda kaldı.⁷⁰ Ardından da 526/1132'de yeniden ele geçirilen Banyas Haçlılara verildi; kaledekilere Dımaşk yakınlarında arazi tahsis edildi ve Dımaşk-Haçlı dostluğu perçinlendi.⁷¹ Foulque de bu suretle Kuzey Suriye'deki konumunu biraz olsun sağlama almayı başarmış oluyordu.⁷² İyice rahatlamış olan Foulque, Zengî'nin Dımaşk önlerinden çekilmesinin verdiği rahatlıkla Akkâ çayırında ava çıktı. Önündeki bir tavşanı kovalarken atının tökezlemesi ile 17 Rebîulâhir 537/9 Kasım 1142'de öldü.⁷³ Zengî'nin Dımaşk önlerinde uğradığı başarısızlık, Antakya hükümdarı Raymond'u da cesaretlendirmişti. Raymond Buzaa'ya kadar Halep'e bağlı olan bazı yerleri ele geçirdi.⁷⁴

İmâdüddin Zengî'nin 5 Rebîulevvel 541/14 Eylül 1146'da Câber kalesi önünde öldürülmesi,⁷⁵ Üner'in önünü açmış ve hemen Ba'lebek'i kendine bağlayarak, Humus ve Hama'yı yanına almayı bilmişti.⁷⁶ Bundan sonra gelişen olaylar Üner'in aleyhine olmuş, Haçlılardan ayrılarak Nureddin Mahmud'a (ö. 569/1174) yaklaşmak zorunda kalmıştı. 542/1147'de Üner'in Havran bölgesindeki Busrâ ve Sarhad emîri Altuntaş, Dımaşk'a karşı isyan ederek Haçlıların koruması altına girmeye kalkmıştı. Kendilerine dost şehir Dımaşk'ın yöneticisi Üner'i karşılarına almak pahasına Altuntaş'a destek olan Haçlılar,⁷⁷ Üner'i Nureddin'e yaklaşmaya sevk etmişler ve yeni bir Dımaşk-Halep yakınlaşması oluşmuştu. Nureddin Dımaşk'a yardım etme karşılığında Üner'in kızı İsmet Hâtun ile evlenmiş, karşılığında Altuntaş'tan Busrâ alınmış, Haçlılar bölgeden uzaklaştırılmıştı.⁷⁸ Bu birliktelik ikinci Haçlı

⁶⁹ İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kurûb*, 1: 88.

⁷⁰ İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kurûb*, 1: 89; William of Tyre, *Beyond the Sea*, 2: 106; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2: 187; Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 207-208.

⁷¹ William of Tyre, *Beyond the Sea*, 2: 106-107; Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 208.

⁷² Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2, 188; Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 208.

⁷³ William of Tyre, *Beyond the Sea*, 2: 134; Montefiore, *Kudüs*, 235; France, John, "The First Crusade, Impelled By The Love of God", *Crusedas, The Illustrated History*, ed. F. Madden (Michigan: The University of Michigan Press, Duncan Baird Publishers 2004), 55; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2: 191'de Foulque'nin ölüm tarihi 26 Rebîulâhir 538/7 Kasım 1143 olarak verilir.

⁷⁴ Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2: 193.

⁷⁵ İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kurûb*, 1: 99; *Urfalı Mateos Vekâyi-Nâmesi*, 299; *Haçlı Seferleri Vekayinâmesi*, 62; Ömerî, *Mesâlikü'l-Ebsâr*, 270; C. Brockelman, *İslâm Devletleri ve Milletleri Tarihi*, trc. Neşet Çağatay (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1964), 207; Bosworth, *İslâm Devletleri Tarihi*, 154; Montefiore, *Kudüs*, 236; Paine, *Haçlı Seferleri*, 50; Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 240; Hillenbrand, *Haçlı Seferleri*, 50.

⁷⁶ İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kurûb*, 1: 110; Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 241; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2: 197.

⁷⁷ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeyl*, 160; Ebû Şâme, *Ravzateyn*, 1: 180.

⁷⁸ Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 243; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2: 198-99.

Seferi'nin Dimaşk'a karşı yapılması üzerine de devam etmiş, sefer Dimaşk önlerinde bir fiyasko ile neticelenmişti.⁷⁹

İkinci Haçlı Seferi'nden sonra Nureddin-Üner yakınlaşması yeniden tehlikeye girdi ve Üner'in Nureddin'den duyduğu korku, onu yeniden Haçlılara yaklaştırdı. Kudüs Haçlı Krallığı ile Zilhicce 543/Mayıs 1149 tarihinde iki yıllık bir ateşkes anlaşması yaptı. Ancak anlaşmadan yaklaşık üç ay sonra Ağustos ayında Üner öldü. Dimaşk emirliği de, Üner'in namına idareyi üstlenen Tuğtegin'in torunu Mücürüddin Abak'a tevdi olundu.⁸⁰

Dimaşk'ı ele geçirme arzusu başından beri hep var olan Nureddin, bu olumsuz durumdan yararlanma yoluna gidemedi. Aynı yılın Kasım ayında kardeşi Seyfeddin Gazî vefat ettiği için⁸¹ aile işleri ile uğraşmak durumunda kalmıştı. Bu zarurî meseleleri halleden Nureddin, Zilkade 544/Mart 1150'de Dimaşk önlerine gelebildi. Şiddetli yağmurlar Nureddin'i yavaşlatmış ve Dimaşk yeniden Kudüs Haçlı Krallığı'ndan yardım alabilme imkânı bulabilmişti. Bunun üzerine Nureddin şehirde basılacak paralarda ve okunacak hutbelerde adının Abbasi Halifesi ve Büyük Selçuklu Sultanının adından sonra okunması şartıyla geri çekildi.⁸² Dimaşk bir kez daha Haçlılar'ın desteğini alarak Nureddin'in sağlamaya çalıştığı İslâm birliğinin önüne engel olarak geçmişti.

Bundan sonraki yıllarda meydana gelen gelişmeler Dimaşk-Kudüs yakınlaşmasını daha da perçinledi. Muharrem 546/Mayıs 1151'de Nureddin Dimaşk'ı ikinci kez muhasara edince, Haçlılar yeniden yardıma geldiler. Nureddin bunun üzerine Ba'lebek'e çekildi.⁸³ Haçlılar Nureddin'i takip edemediler ve karşılıklı ziyaretlerle Dimaşk-Kudüs yakınlaşmasını devam ettirdiler. Haçlılar Dimaşk'a girip çarşyı gezdiler ve alış veriş yaptılar, Mücürüddin de Kudüs kralına karargâhında samimî bir ziyarette bulundu.⁸⁴

Bir yıl sonra Dimaşk'ın ziyaretçisi Nureddin değil de Mardin Artukluları'ndan Timurtaş oldu. 547/1152 sonbaharında Timurtaş Dimaşk önlerinde görünerek, Kudüs'e yapacağı anı baskın için Dimaşk'ın yardımına müracaat etti. Mücürüddin, Timurtaş'a erzak satın alabilme müsaadesi vermesine rağmen, sefere sıcak bakmadığını da hissettirdi ve Timurtaş'ı bu seferden

⁷⁹ Bk. William of Tyre, *Beyond the Sea*, 2: 172; İbnu'l-Esir, *el-Kâmil*, 9: 354; Cahen, *Doğu ve Batı*, 151; Thomas Jackson, "Concept of a Crusaid", *Rivier Academic Journal*, V/2, Fall (2009), 15; John M. Riddle, *History of the Middle Ages* (Lanham: Rowman&Littlefield Publishers Inc., 2008), 318; David Nicolle, *İkinci Haçlı Seferi, 1148*, trc. L. Ece Sakar (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014); Montefiore, *Kudüs*, 237-38; Paine, *Haçlı Seferleri*, 51; C. Brockelman, *İslâm Devletleri*, 208; Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 247; Holt, *Haçlılar Çağı*, 45; Hillenbrand, *Haçlı Seferleri*, 51.

⁸⁰ İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kurûb*, 1: 125-26; William of Tyre, *Beyond the Sea*, 2: 224; İbnu'l-Esir, *el-Kâmil*, 9: 353; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2: 281.

⁸¹ Holt, *Haçlılar Çağı*, 45.

⁸² Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 258; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2: 281.

⁸³ Joseph Von Hammer, *The History of the Assassins*, Almanca'dan İngilizce'ye trc. Oswald Charles Wood (London: 1835), 98.

⁸⁴ Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2: 281.

vazgeçirmeye çalıştı. Kararlı olan Timurtaş, Dimaşk'ın desteğini alamamasına rağmen hızla Kudüs'e doğru harekete geçti. Bu sırada Nablus'ta Melisende ve oğlu Kral Baudouin arasındaki anlaşmazlıkları çözmek için⁸⁵ toplanan Haçlılar, durumdan haberdar olarak Türkmenlere anî bir taarruzda bulundu. Bunun üzerine Timurtaş bir şey elde edemedi ve Artuklu askerleri Ürdün suyuna geri çekildiler.⁸⁶

548/1153 senesinde Haçlılar Hz. Muhammed'in Filistin'in iki gelininden biri olarak tavsif ettiği Askalan'ı⁸⁷ ele geçirdiler.⁸⁸ Böylece Mısır artık Haçlılar için bir tehlike olmaktan çıkmıştı.⁸⁹ Bundan sonra iyice yalnızlaşan Mücîrüddin Kudüs'e bağlı kalacağını ve yıllık haraç vermeye razı olduğunu bildirdi. Haçlılar Dimaşk arazisinde serbestçe dolaşip etrafı yağmaladılar; Kudüs Kralı'nın elçileri de Dimaşk'a gelip vaat edilen haracı tahsil etmeye başladı. Bu alçaltıcı durum dahi Dimaşk yöneticilerini Nureddîn'e yaklaştıramadı ve Haçlılar ile ittifaka devam ettiler. Abak, Nureddîn'i Dimaşk'tan uzaklaştırmaları karşılığında onlara Ba'lebek'i vermeyi öneriyordu.⁹⁰ Ancak Dimaşk halkı duruma oldukça tepkili idi. Bu durumdan faydalanmayı bilen Ba'lebek emîri Şirkûh'un kardeşi Necmeddin Eyyûb, adamları vasıtası ile Dimaşk halkının bu öfkelerini körükledi. Dimaşk'ta kıtlık çıkması üzerine Nureddin buğday kervanlarını ele geçirerek onları zor durumda bıraktı. Paniğe kapılan Mücîrüddin Nureddin'in elçisi Şirkûh'u Dimaşk'a kabul etmedi. Nureddin bunu savaş sebebi saydı ve büyük bir ordu ile Dimaşk üzerine yürüdü. Mücîreddin Haçlılar'ı yardıma çağırmaya fırsat bulamamıştı. 2 Safer 549/18 Nisan 1154'te Nureddin Dimaşk önlerinde karargâhını kurdu.⁹¹ Böri hanedanının Dimaşk'ta yaptıklarına kızan halk Nureddin'e yardım etmede oldukça hızlı davrandı. Oduncu bir adam, surun doğu kapısındaki kilidi kırdı. Yahudi bir kadın, surun üstünden askerlerin yukarı çıkmaları için ip sarkıttı,⁹² ardından Nureddin'in ordusu Dimaşk'a girdi. İç kaleye kaçan Mücîrüddin birkaç saat sonra teslim oldu. Nureddin ona iyi davranarak, hayatını bağışladığı gibi Humus emîrliğini de ona tevdi etti.⁹³ Dimaşk'a sevinç gösterileri arasında giren Nureddin, her zaman yaptığı gibi halktan pek çok zulmü ve haksız vergiyi ortadan kaldırdı.⁹⁴ Askerlerine

⁸⁵ Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 257; Montefiore, *Kudüs*, 238.

⁸⁶ Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2: 281-82.

⁸⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 3: 225.

⁸⁸ İbnu'l-Esir, *el-Kâmil*, 9: 392; *Haçlı Seferleri Vekayinâmesi*, 73; Cahen, *Doğu ve Batı*, 134; Paine, *Haçlı Seferleri*, 53.

⁸⁹ Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2: 284.

⁹⁰ İbnu'l-Esir, *el-Kâmil*, 9: 398.

⁹¹ İbn Asâkir, *Tarihü Dimaşk*, 7: 1; *Haçlı Seferleri Vekayinâmesi*, 63; Ömerî, *Mesâlikü'l-Ebsâr*, 280; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2: 285; Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 259; Holt, *Haçlılar Çağı*, 46.

⁹² Abdülfettah Kal'acî, "Nureddin Mahmud, el-Adâletü ve Mehâbereti'l-Fesâdi", *el-Ma'rife* 528 (Eylül 2007): 289.

⁹³ İbn Asâkir, *Tarihü Dimaşk*, 7: 299; İbnu'l-Esir, *el-Kâmil*, 9: 398; Ömerî, *Mesâlikü'l-Ebsâr*, 280; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2: 285; Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 259.

⁹⁴ Kal'acî, "Nureddin Mahmud", 289.

yağmayı yasaklayarak, bütün pazarı yiyecek maddeleri ile doldurdu.⁹⁵ Dımaşk'ın Nureddîn'in eline geçmesi ile Müslüman Suriye birleşmiş oluyordu.⁹⁶ Bundan başka Nureddîn, babasının dahî ele geçiremediği Dımaşk'ı alarak "babasının gölgesinde kalmaktan kurtulmuştu".⁹⁷ Nureddin aynı zamanda Dımaşk'a barışı da getirmişti.⁹⁸

Nureddin'in 11 Şevval 569/15 Mayıs 1174'te Dımaşk'ta ölümünden⁹⁹ sonra, Zengîler arasında Dımaşk üzerinde bir anlaşmazlık vuku bulmuştu. Dımaşk'taki karışıklık üzerine emîrlere, Musul hâkimi Seyfeddin Gazî'yi Dımaşk'a çağırarak, şehri kendisine teslim edeceklerini bildirdiler. Bu çağırışı kendisine karşı bir komplo olarak değerlendiren Seyfeddin, kendisinin Dımaşk'a sokulmayacağını ve Halep askerinin de kendisini arkadan sarıp imhâ edeceğini zannediyordu. Bundan dolayı da şehre gelmekten vazgeçti.¹⁰⁰ Dımaşk'ta tam bir hayal kırıklığı oluşmuştu. Dımaşk'ın önde gelen emîrlere Mısır'da bulunan Selâhaddin'e haber göndererek, şehri ona teslim etmeye hazır olduklarını bildirdiler.¹⁰¹ Haberi alan Selâhaddin-i Eyyûbî, hiç beklemedi ve yedi yüz kişilik bir süvari birliği ile yola çıktı. Yolda kendisini Haçlılar bekliyor olmasına rağmen Selâhaddin, onlara aldırmandan yürüyüşünü sürdürdü¹⁰² ve 30 Rebûlevvel 570/29 Ekim 1174'de Dımaşk'a girerek, şehre hâkim oldu.¹⁰³

3. EYYÛBÎLER DÖNEMİNDE DİMAŞK

Selâhaddin'in 26 Safer 589/3 Mart 1193'te Dımaşk'ta vefatı¹⁰⁴ ile oğulları arasında kıskançlıktan kaynaklanan karışıklıklar ve mücadeleler başladı.¹⁰⁵ Bu anlamsız mücadeleler de Lâtin Krallıklarına nefes alma imkânı sağlamış oluyordu.¹⁰⁶ Dımaşk'ta oğlu el-Efdal (1186-

⁹⁵ Runciman, *Haçlı Seferleri*, 2: 285; Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 259.

⁹⁶ Cahen, *Doğu ve Batı*, 179; Haçlı seferlerinin başlangıcından beri ilk kez Halep-Dımaşk birleşmesinin gerçekleştiğini belirtilir. Bk. Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 260.

⁹⁷ Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 260.

⁹⁸ Lamb, *Haçlılar*, 47.

⁹⁹ İbnu'l-Esir, *el-Kâmil*, 10: 55-56; Ömerî, *Mesâlikü'l-Ebsâr*, 298; William of Tyre, *Beyond the Sea*, 2: 395; Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 293; France, "The First Crusade", 67; Stanley Lane Pool, *Saladin*, 131; Paine, *Haçlı Seferleri*, 56; Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 293; Holt, *Haçlılar Çağı*, 53.

¹⁰⁰ İbnu'l-Esir, *el-Kâmil*, 10: 65.

¹⁰¹ İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kurûb*, 2: 17-18; Holt, *Haçlılar Çağı*, 56.

¹⁰² İbnu'l-Esir, *el-Kâmil*, 10: 66; Ömerî, *Mesâlikü'l-Ebsâr*, 299.

¹⁰³ İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kurûb*, 2: 18; Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 300.

¹⁰⁴ İbnu'l-Esir, *el-Kâmil*, 10: 224; Ebû Şâme, *Ravzateyn*, 4: 359-60; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kurûb*, 2: 416; İbn Kesir, *el-Bidâye*, 13: 3; Ömerî, *Mesâlikü'l-Ebsâr*, s. 320; Montefiore, *Kudüs*, 266.

¹⁰⁵ İbnu'l-Esir, *el-Kâmil*, 10: 226; Ebû Şâme, *Ravzateyn*, 4: 405; Cahen, *Doğu ve Batı*, 267; Holt, *Haçlılar Çağı*, 61; Hillenbrand, *Haçlı Seferleri*, 216.

¹⁰⁶ Paine, *Haçlı Seferleri*, 67.

1196),¹⁰⁷ Mısır'da el-Aziz (1193-1198),¹⁰⁸ Halep'te ez-Zâhir (1186-1216),¹⁰⁹ Havran bölgesinde ise büyük kardeşi el-Efdal'i metbu olarak tanıyan Hızır idareyi elinde bulunduruyordu. Selâhaddin'in geride kalan iki kardeşinden Tuğtegin Yemen'de, el-Âdil ise el-Cezîre'de hüküm sürüyorlardı.¹¹⁰

Dımaşk hâkimi el-Efdal ile Mısır vâlisi olan kardeşi el-Aziz ilk kavgayı başlatanlar oldu.¹¹¹ el-Efdal'in babasının danışman ve nazırlarını gücendirerek tüm güvenini Ziyâeddin İbnü'l-Esir'in etkisinde kalması¹¹² ve eğlenceye dalması tepkilere neden oldu. Dımaşk'tan kırgın ayrılanlar soluğu Mısır'da alarak el-Aziz'den iltifat gördüler.¹¹³ el-Aziz'in Cemâziyelevvel 590/Mayıs 1194'te Dımaşk'a saldırması ile dehşete düşen el-Efdal, el-Cezire'de bulunan amcası el-Âdil'den¹¹⁴ yardım istedi.¹¹⁵ Büyük bir kuvvetle el-Cezîre'den gelen amca el-Âdil, duruma hâkim oldu. el-Efdal'in hâkimiyetini tanımak şartı ile el-Aziz'e ve Halep emîri ez-Zâhir'e bazı yerler verildi ve bir anlaşma yapıldı.¹¹⁶ Ancak anlaşma uzun vadeli olmadı ve el-Aziz tekrar Dımaşk üzerine yürüdü. El-Âdil yeniden el-Cezîre'den kalkarak Dımaşk'ın imdadına geldi. el-Aziz kumandanlarının da kendisini terk etmesi ile Mısır'a kadar kovalandı. el-Âdil'in müdahalesi olmasa el-Efdal Mısır'a girmeyi dahi gerçekleştirecek kadar ileri gidecekti.¹¹⁷

Ancak bir müddet sonra el-Efdal'in iyi bir yönetici olmamasından dolayı el-Âdil, Mısır vâlisi olan yeğeni el-Aziz ile birleşerek Şaban 592/Temmuz 1196'da Dımaşk'ı ele geçirdi.¹¹⁸ el-

¹⁰⁷ Ebû Şâme, *Ravzateyn*, 4: 406; el-Efdal, daima babasının yanında bulunmuş, tüm savaşlara katılmış, Kudüs'ün fethinde bulunmuştu. Takiyyüddin Ömer ölünce onun hâkimiyetindeki başta Harran olmak üzere Fırat'ın doğusundaki topraklar kendisine verilirken, Selâhaddin'in anî bir kararı ile buralar amcası el-Âdil'e verilmiş, el-Efdal de Dımaşk'a yerleşmişti. Bk. Ramazan Şeşen, "el-Melikü'l-Efdal", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29: 62.

¹⁰⁸ Ebû Şâme, *Ravzateyn*, 4: 409; Selâhaddin'in en çok değer verdiği oğludur. Selâhaddin tarafından daha sağlığında iken kendisine Mısır toprakları verilmişti. Bk. Cahen, *Doğu ve Batı*, 267; H. L. Gottschalk, *al-Malik al-Kamil von Egypten und Seine Zeit* (Weisbaden: 1958), 175.

¹⁰⁹ Ebû Şâme, *Ravzateyn*, 4: 410; Selâhaddin tarafından Ermeni ve Haçlı tehdidine karşı kuzey sınırlarını savunması için Halep emîri olarak atanmıştı. Bk. M. C. Şehabeddin Tekindağ, "Melikü'z-Zâhir", *Millî Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1993), 7: 683-84.

¹¹⁰ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, 10: 225-26; Ebû Şâme, *Ravzateyn*, 4: 411; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kurûb*, 2: 420-21; İbn Kesir, *el-Bidâye*, 13: 8; Holt, *Haçlılar Çağı*, 61-62.

¹¹¹ Ebû Şâme, *Ravzateyn*, 4: 420; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kurûb*, 3: 26; İbn Kesir, *el-Bidâye*, 13: 12; Bedrettin Basuğuy, *Haçlılar Karşısında İslâm'ın Sağlam Bir Kalesi Eyyûbile*, (İstanbul: Siyer Yayınları, 2017), 31.

¹¹² İsmail Durmuş, "İbnü'l-Esir, Ziyâeddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21: 30.

¹¹³ İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kurûb*, 3: 26-27; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 3: 70-71.

¹¹⁴ İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kurûb*, 1: 6.

¹¹⁵ Ebû Şâme, *Ravzateyn*, 4: 421; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kurûb*, 3: 29.

¹¹⁶ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, 10: 234; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kurûb*, 3: 29-30.

¹¹⁷ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, 10: 239-40; Ebû Şâme, *Ravzateyn*, 4: 424; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 3: 70-71.

¹¹⁸ Ebû Şâme, *Ravzateyn*, c. IV, s. 430; İbn Vâsıl, c. III, s. 56.

Efdal, Havran bölgesindeki küçük Sarhad şehrine¹¹⁹ çekilmek zorunda kaldı.¹²⁰ el-Âdil, Eyyûbî ailesinin büyük sultanı konumuna yükselmişti.¹²¹ Bu sırada da Haçlılar Beyrut'u istilâ etmişlerdi.¹²²

27 Muharrem 595/29 Kasım 1198'de el-Aziz'in av esnasında atından düşerek ölmesi üzerine,¹²³ el-Efdal'in yıldızı yeniden parladı ve Sarhad'daki ikametinden Mısır'a vali olarak davet edildi. el-Efdal, Mısır'a hâkim olunca yönünü yeniden Dimaşk'a çevirdi ve 596/1199'da şehre girdi.¹²⁴ Ancak iyi bir diplomat olan amcası el-Âdil tarafından Dimaşk'tan atıldı, ittifak kurduğu kardeşi ez-Zâhir ile de araları açıldı.¹²⁵ el-Âdil, el-Efdal'i Mısır'a kadar takip etti ve Bilbeys'de onu mağlup etti.¹²⁶ el-Efdal yeniden Sarhad'a sürgüne giderken el-Âdil Mısır'a hâkim oldu. Bundan sonra da ez-Zâhir'i saf dışı bırakarak 601/1201'de tüm Eyyûbî topraklarına hâkim oldu. el-Âdil'in ikinci oğlu el-Melikü'l-Muazzam Dimaşk hâkimi olmuştu.¹²⁷

Eyyûbî ailesi arasında Dimaşk merkezli bu iç çekişmeler de en çok Haçlılar'ın işine yaramış, Müslümanların Haçlılar'a karşı girişecekleri bir taarruzu engellemişti. Bu durum Akkâ'daki Kral Henry de Champagne'yi krallık içinde belli bir düzen kurmaya sevk etmişti.¹²⁸

Batılılar'ın "*Saphadin*" dedikleri el-Melikü'l-Âdil, 7 Cemâziyelâhir 615/31 Ağustos 1218'de Beşinci Haçlı Seferi'nde Dimyat'ta Haçlılar karşısında alınan yenilginin acısına dayanamadı ve yetmiş beş yaşında vefat etti.¹²⁹ Oğullarından el-Kâmil Mısır'da, el-Muazzam Dimaşk'ta hüküm sürüyorlardı¹³⁰ ve iki kardeşin Beşinci Haçlı Seferi'nde birliktelikleri ve kazandıkları zafer uzun ömürlü olmamıştı. Kardeşi el-Kâmil'e karşı müttefik arayışına giren el-

¹¹⁹ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, thk. Ferîd Abdülazîz el-Cündî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1410/1990), 3: 455.

¹²⁰ İbnu'l-Esir, *el-Kâmil*, 10: 242-43; Ebû Şâme, *Ravzateyn*, 4: 431; İbn Kesir, *el-Bidâye*, 13: 16-17.

¹²¹ Holt, *Haçlılar Çağı*, 62; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 3: 71; Lamb, *Haçlılar*, 244.

¹²² Ebû Şâme, *Ravzateyn*, 4: 440.

¹²³ İbnu'l-Esir, *el-Kâmil*, 10: 255; Ebû Şâme, *Ravzateyn*, 4: 443; İbn Kesir, *el-Bidâye*, 13: 24; Ömerî, *Mesâlikü'l-Ebsâr*, 327.

¹²⁴ İbnu'l-Esir, *el-Kâmil*, 10: 255-257; Ebû Şâme, *Ravzateyn*, 4: 446; İbn Kesir, *el-Bidâye*, 13: 28; Ömerî, *Mesâlikü'l-Ebsâr*, 327-28.

¹²⁵ Melikü'z-Zâhir'in Aybek adında çok sevdiği bir memlükü ortadan kaybolmuştu. Bu duruma çok üzülen ez-Zâhir, Aybek'i Dimaşk'ta arattı. el-Âdil olayı öğrenince memlûkünün el-Efdal'e götürüldüğünü bildirdi. ez-Zâhir, söylenenin doğru olduğu öğrenince, el-Efdal'den soğudu ve el-Âdil ile barış anlaşması yaptı. Ömerî, *Mesâlikü'l-Ebsâr*, 322.

¹²⁶ Ebû Şâme, *Ravzateyn*, 4: 454.

¹²⁷ İbnu'l-Esir, *el-Kâmil*, 10: 265-66; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 3: 71-72. el-Melikü'l-Muazzam hakkında geniş bilgi için bk. T. C. Van Cleve, "The Fifth Crusade", *A History of the Crusades*, ed. R. Lee Wolff- H. W. Hazard, (London: 1969), 2: 378-382, 389-391, 398-401.

¹²⁸ Runciman, *Haçlı Seferleri*, 3: 72.

¹²⁹ İbnu'l-Esir, *el-Kâmil*, 10: 393; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kurûb*, 3: 270; Ömerî, *Mesâlikü'l-Ebsâr*, 346; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 3: 135; Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 554; Holt, *Haçlılar Çağı*, 64.

¹³⁰ İbnu'l-Esir, *el-Kâmil*, 10: 393-94; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kurûb*, 3: 274.

Muazzam, gelişmesinin doruğundaki Harizmliler'in son hükümdarı Celâleddin'e (1220-1231)¹³¹ yanaştı ve 623/1226 tarihinde onun yüksek hâkimiyetini tanıdı.¹³² Birlikte hareket eden el-Kâmil ve Ahlat'daki el-Eşref yeni gelişme karşısında dehşete düştüler.¹³³ Bunun üzerine el-Kâmil de Sicilya'daki İmparator II. Friedrich'ten yardım talep etmişti.¹³⁴ Karşılıklı hediyelerin ve elçilerin gönderildiği bu görüşmelerde, el-Âdil, Beşinci Haçlı Seferi'nde olduğu gibi Friedrich'in yapacağını işittiği yeni bir Haçlı Seferi'nde Kudüs'ü onlara vermeyi dahi vaat ediyordu.¹³⁵ Ancak vaat ettiği Kudüs aralarında düşmanlık bulunan kardeşi el-Muazzam'a aitti. Friedrich, bu parlak teklifi teyit etmek için Palermo piskoposunu el-Muazzam'a gönderdi. Piskopos'u hiddetle karşılayan el-Muazzam, bu teklife karşı tepkisini göstererek, sonucu kılıncın vereceğini bildirdi.¹³⁶ Bu sırada Celâleddin Harzemşah'ın da Anadolu Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykûbad (1220-1237)¹³⁷ ile aralarının gerginleşmesi ile¹³⁸ el-Muazzam aradığı desteği bulamadı ve 629/1233'de de Celâleddin Harzemşah Moğollar'dan kaçarken Meyyafarikîn civarında bir dağ köyünde öldürüldü.¹³⁹

¹³¹ Bk. Muhammed b. Ahmed en-Nesevî, *Sîretü's-Sultan Celâleddîn Mengübertî*, nşr. O. Houdas (Paris: 1891); W. Barthold, *Turkestan down to the Mongol Invasion* (London: 1927), 372; Cahen, *Doğu ve Batı*, 280; İbrahim Kafesoğlu, *Harizmşahlar Devleti Tarihi* (Ankara: 1956), 38, 156; Nesîmi Yazıcı, *İlk Türk İslâm Devletleri Tarihi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002), 369-373; Mükrimin Halil Yınanç, "Celâleddin Harzemşah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 3: 49-53.

¹³² İbnu'l-Esir, *el-Kâmil*, 10: 462; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kurûb*, 4: 204'de Celâleddin'in el-Muazzam'ın kızlarından biri ile evlendiği rivayet edilir; Ömerî, *Mesâlikü'l-Ebsâr*, 356; Paine, *Haçlı Seferleri*, 81; Holt, *Haçlılar Çağı*, 67.

¹³³ İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kurûb*, 4: 205-206.

¹³⁴ Holt, *Haçlılar Çağı*, 65.

¹³⁵ Ömerî, *Mesâlikü'l-Ebsâr*, 357; Paine, *Haçlı Seferleri*, 79, 81.

¹³⁶ Runciman, *Haçlı Seferleri*, 3: 161-62.

¹³⁷ Alâeddin Keykûbad Moğollar'a itaat arz ederek Celâleddin'in öfkesini celbetmişti. Ebu'l-Ferec İbnu'l-İbrî, *Târîhu Muhtasari'd-Düvel*, trc. Şerafeddin Yaltkaya (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011), 18; Celâleddin ise, Ahlat'ı kuşatarak Keykûbad'ın düşmanlığını kazanmıştı. Ömerî, *Mesâlikü'l-Ebsâr*, 356; Faruk Sümer, "Keykubad I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25: 358; ayrıca bk. Ahmed Eflâkî, *Menâkıbu'l-Ârifîn, Ariflerin Menkeneleri*, trc. Tahsin Yazıcı, I-II (Ankara: y.y., 1984, 1987); Cl. Cahen, *Osmanlılar'dan Önce Anadolu'da Türkler*, trc. Yıldız Moran (İstanbul: 1979); Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye* (İstanbul: y.y., 1977).

¹³⁸ İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kurûb*, 4: 297-98; Alaaddin Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i Cihangûşâ*, trc. Mürsel Öztürk (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1988), 148-49; Celâleddin, Anadolu Selçuklularına 28 Ramazan 627/10 Ağustos 1230'da Erzincan yakınlarında Yassıçemen mevkiinde yenilmişti. Ömerî, *Mesâlikü'l-Ebsâr*, 359; Osman Turan, *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2008), 277.

¹³⁹ Ömerî, *Mesâlikü'l-Ebsâr*, 362.

30 Zilka'de 624/11 Kasım 1227'de el-Muazzam'ın Dımaşk'ta dizanteriden beklenmeyen ölümü¹⁴⁰ ile Dımaşk toprakları yirmi bir yaşındaki tecrübesiz oğlu en-Nâsır Davut'a kalmıştı.¹⁴¹ Dımaşk toprakları, el-Kâmil için hedef haline gelmişti. el-Kâmil, hiç vakit kaybetmeden Filistin'e girerek, Nablus ve Kudüs'ü zapt etti.¹⁴² Dehşete düşen en-Nâsır Davut, amcası el-Eşref'ten yardım istedi ve el-Eşref de Dımaşk topraklarına geldi. el-Kâmil ve el-Eşref her ikisi de Gazze yakınlarındaki Tel Acûl'da bir araya geldiler.¹⁴³ İki taraf da, Haçlıların Filistin'i zapt etmelerini önlemek için burada bulduklarını belirtiyorlardı.¹⁴⁴ Bu sırada Friedrich de doğuya doğru yola çıkmıştı. en-Nâsır telaşla Dımaşk'a sığındı ve amcaoğulları tarafından 625/1128 sonlarında burada kuşatıldı.¹⁴⁵

Bu sırada Şevval 625/Eylül 1228 tarihinde Hohenstaufenli Friedrich Akkâ'da karaya çıkmıştı¹⁴⁶ ve el-Kâmil Dımaşk'ı ele geçirmek için vakit kazanmaya çalışıyor, Friedrich'i gönderdiği elçiler ve sulh müzakereleri ile oyalıyordu. el-Kâmil Dımaşk önlerinde şehri kuşatmaya devam ederken 15 Rebîulevvel 626/11 Şubat 1229'da Friedrich ile el-Kâmil'in adamları arasında bir anlaşma imzalandı ve bu anlaşma ile aralarında Kudüs'ün de bulunduğu bazı bölgeler Haçlılar'a teslim ediliyordu.¹⁴⁷ Anlaşmaya göre Kubbetüssahrâ ve el-Aksâ camileri ile Haremüşşerif, şehre serbestçe girip ibadet etme hakkına sahip olma kaydıyla Müslümanların elinde kalıyordu.¹⁴⁸ Dımaşk, Eyyübî ailesi arasında paylaşılmaya çalışılırken, aforoz edilmiş, Hristiyan cemaatından atılmış olan bir imparator kılıcını bir kez bile sallamadan Kudüs'ü Müslümanlardan geri almış oluyordu.¹⁴⁹

el-Kâmil Cemâziyelevvel 635/Ocak 1238'de Dımaşk'a hâkim oldu¹⁵⁰ fakat bu sevinci uzun sürmedi ve 20 Recep 635/8 Mart 1238'de güçlükle ele geçirdiği Dımaşk'ta altmış yaşında öldü.¹⁵¹ el-Kâmil'in ölümüyle yeni bir iç savaş başladı ve büyük oğlu es-Sâlih Eyyüb 636/1239 Dımaşk'a hâkim oldu.¹⁵² Ancak Mısır'da idareyi elinde bulunduran kardeşi II. el-Âdil üzerine

¹⁴⁰ İbn Kesir, *el-Bidâye*, 13: 141; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kurûb*, 4: 208; Ömerî, *Mesâlikü'l-Ebsâr*, 358.

¹⁴¹ İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kurûb*, 4: 224.

¹⁴² İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kurûb*, 4: 226.

¹⁴³ İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kurûb*, 4: 228-29.

¹⁴⁴ İbn Kesir, *el-Bidâye*, 13: 142-43.

¹⁴⁵ İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kurûb*, 4: 236-38; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 3: 162.

¹⁴⁶ İbn Vâsıl, 4: 233; Ömerî, *Mesâlikü'l-Ebsâr*, 358; Montefiore, *Kudüs*, 269; Holt, *Haçlılar Çağı*, 65; Lamb, *Haçlılar*, 349.

¹⁴⁷ İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kurûb*, 4: 241-42; Paine, *Haçlı Seferleri*, 81.

¹⁴⁸ İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kurûb*, 4: 243-44; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 3: 163-64; Lamb, *Haçlılar*, 350; Hillenbrand, *Haçlı Seferleri*, 230; Montefiore, *Kudüs*, 269'da Friedrich'in el-Kâmil'e "Kudüs'ü elimde tutmak gibi bir niyetim yok. Sadece Hristiyanların gözündeki itibarımı kaybetmek istemiyorum" dediği kaydedilir.

¹⁴⁹ Runciman, *Haçlı Seferleri*, 3: 164; Holt, *Haçlılar Çağı*, 66; Lamb, *Haçlılar*, 350.

¹⁵⁰ İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kurûb*, 4: 256.

¹⁵¹ İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kurûb*, 4: 259-60; Ömerî, *Mesâlikü'l-Ebsâr*, 368; Cahen, *Doğu ve Batı*, 281; Holt, *Haçlılar Çağı*, 67.

¹⁵² İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kurûb*, 5: 202-203; Ömerî, *Mesâlikü'l-Ebsâr*, 370; Cahen, *Doğu ve Batı*, 281.

yürümek üzere iken, Eyyûb bir hükümet darbesi ile devrilince, Dımaşk es-Sâlih İsmail'in eline geçti.¹⁵³ İktidarı kaptıran Eyyûb, Kerek¹⁵⁴ emîri en-Nâsır ile birleşerek Mısır'a yöneldi. Eyyûb'un şansı yaver gidiyordu ve Mısır'da 637/1240'da bir hükümet darbesi ile iktidardan alınan II. el-Âdil'in yerine kendisini Mısır tahtında buldu. Dımaşk-Mısır rekabeti devam ediyordu ve Eyyûbî Devleti parçalanıyordu.¹⁵⁵

Mısır-Dımaşk kavgası Haçlılar için bulunmaz bir fırsattı. Templier şövalye tarikatı üstad-ı azamı Gaudin Thibaut, Celîle'de kamp kurdu. Mısır'dan gelecek bir tehditten korkan Dımaşk'ın yeni emîri İsmail, 637/1240 senesinde Frenklere ittifak teklif etti.¹⁵⁶ Dımaşk ile maddî çıkar ilişkileri olan Templierler, Safed kalesi¹⁵⁷ karşılığı müzakerelerde aracı oldular. Kaledeki Müslüman garnizon kaleyi teslim etmeyip, Haçlılar'a direnince İsmail bizzat Safed'e giderek kale teslim oluncaya kadar kuşatmak zorunda kaldı. Bu davranışlarından dolayı kendisine Dımaşk'ın tepkisi oldukça sert ve üst düzeyde olmuştur.¹⁵⁸

Safed'in Templierlerin eline geçmesi rakipleri Hospitalierlerin tepkisini çekti ve onlar da Mısır Eyyûbî lideri Eyyûb'a ittifak teklif ettiler. Bu sırada İsmail'in ordusunun yarısı son olaylar karşısında Mısır ordusu saflarına geçerek İsmail'i zayıflatmışlardı. İsmail'in köşeye sıkıştığını gören Eyyûb, Haçlılara haber göndererek tarafsız kalmaları halinde Haçlı esirlerini serbest bırakmak ve Askalan'ın yeniden Haçlıların eline geçerek tahkim edilmesi karşılığında anlaşma önerdi. İsmail'in çabaları boşa çıkmış ve ilk kez Hristiyanların geleneksel müttefikleri olan Dımaşk, Haçlılar tarafından yalnız ve çaresiz bırakılmıştı. Diğer yandan Safed, Askalan ve Beaufort yeniden Haçlıların eline geçmişti.¹⁵⁹

642/1244 senesinde Eyyûb ile İsmail arasında yeniden savaş başladı. Tabii ki Dımaşk'ın daha önceleri pek çok kez ittifak yaptığı Haçlılar ile Kerek ve Humus Eyyûbîleri de Dımaşk'ın yanında yer aldılar. İttifakta yer alan Humus Emîri el-Mansur İbrahim, Haçlılar'a Eyyûb'un yenilmesi halinde Mısır'da pay vereceğini söylemek üzere Akkâ'ya giderek Haçlılara vaatte bulunacak kadar ileri gitmişti. Eyyûb ise Celâleddin'in ölümünden beri Kuzey Suriye'de dolaşıp her yeri kasıp kavuran Harizmli Türkler'i yanına almıştı.¹⁶⁰ Muharrem 642/Haziran 1244'de on bin Harizm atlısı Dımaşk arazisine saldırarak, her tarafı tahrip ve yağma etti. Dımaşk iyi tahkim edildiği için önce Celîle bölgesine doğru yollarına devam edip, Taberiye'yi ele geçirdiler; daha

¹⁵³ İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kurûb*, 4: 228; C. Brockelman, *İslâm Devletleri*, 217.

¹⁵⁴ Burada Nuh Peygamber'in kabrinin olduğu zikredilir. Bk. Yâkût, *Mu'cem*, 4: 514; Ca'ferî b. Muhammed el-Hüseynî, *Târih-i Kebîr, Tevârih-i Enbiyâ ve'l-Mülûk*, Farsça'dan trc. İsmail Aka (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011), 19.

¹⁵⁵ Runciman, *Haçlı Seferleri*, 3: 184.

¹⁵⁶ Hillenbrand, *Haçlı Seferleri*, 218.

¹⁵⁷ Lübnan dağlarında Humus'ta bir kaledir. Yâkût, *Mu'cem*, 3: 468.

¹⁵⁸ Runciman, *Haçlı Seferleri*, 3: 188.

¹⁵⁹ Runciman, *Haçlı Seferleri*, 3: 189.

¹⁶⁰ İbn Kesir, *el-Bidâye*, 13: 188-189; Ömerî, *Mesâlikü'l-Ebsâr*, 373.

sonra da Kudüs'e yöneldiler. 3 Safer 642/11 Temmuz 1244'de Harizm Türkleri Kudüs'ü ele geçirmişlerdi ve Haçlılar hiçbir şey yapamamışlardı.¹⁶¹

Cemâziyelevvel 642/Ekim 1244'de Akkâ dışında tüm Haçlı birleşik orduları toplandı. Yanlarında doğal müttefikleri Dimaşk ve Humus emirleri ile Kerek hâkimi de vardı. Haçlılar kuvvetlerini Selâhaddin'in büyük torunları ile birleştirmişlerdi.¹⁶² Mısır ordusunun başında ise, Rükneddin Baybars adında genç bir memlûk vardı.¹⁶³ Beş bin seçkin Mısır askerinin yanında Harizm Türkleri de onunla idi. Müttefik Haçlı ve Müslüman kuvvetleri saldırıya geçtiler. Frenkler sağ kanatta savaşırken, Dimaşk ve Humus kuvvetleri merkezde, en-Nâsır kumandasındaki Kerek ordusu ise sol kanatta bulunuyordu.¹⁶⁴

Harizmliler'in hücumuna dayanamayan Dimaşklılar ilk bozulup kaçan grup oldu. Hristiyanlar ise Harizmliler ve Mısırlı güçlerin arasında mukavemet edemediler ve birkaç saat içinde bütün ordu neredeyse tamamen kılıçtan geçirildi.¹⁶⁵ Ölüler arasında Haçlıların ileri gelen liderleri, Templier şövalye tarikatının önde gelenleri, Sûr başpiskoposu ve Remle piskoposu da vardı. Yafa, Trablus kontları ile Hospitalier tarikatının büyük üstadı da esir edilmişti. Haçlılar'ın Hittîn'den sonraki en büyük bozgunlardan biri Gazze'de yaşanmıştı. Eyyübî sultanı Necmeddin Eyyüb, Haçlılar'ı tamamen bölgeden çıkarabilirdi. Ancak Dimaşk'taki rakibine boyun eğdirmek zorunda olduğu için, bu gecikme Haçlı Devletini kurtarmıştı.¹⁶⁶

Mısır ordusu bundan sonra yönünü Dimaşk'a çevirdi. Önce en-Nâsır'ın Kerek'teki bütün toprakları ele geçirildi, daha sonra da Zilkade 642/Nisan 1245'de Dimaşk kuşatıldı. Altı aylık bir kuşatmadan sonra İsmail, Mısır ordusuna boyun eğdi ve şehri onlara teslim ederek, kendisine Ba'lebek ve Havran bölgeleri verildi.¹⁶⁷ Fakat İsmail kolay kolay pes etmiyordu. Yanında şimdi Haçlılar yoktu; ama yanına aldığı Harizmliler ile Dimaşk'ı bir kez daha kuşattı. Şehirde erzak sıkıntısı baş gösterdi ve halk büyük sıkıntı içine girdi. İsmail, Eyyübî ailesinden beklediği yardımı göremedi ve Halep nâibi ile Humus emîri, Mısır hâkimi Eyyüb'un yanında durarak İsmail'e karşı çıktılar. Dimaşk kuşatmasını kaldıran İsmail, müttefikleri Harizmliler ile dönüş yolunda Ba'lebek-Humus yolundaki Kassab mevkiinde Dimaşk'ı kurtarmaya gelen güçlerle karşılaştılar ve büyük bir bozguna uğradılar.¹⁶⁸ Harizmliler Kassab savaşında tamamen imhâ olundu ve liderlerinin kesik başı Halep sokaklarında dolaştırıldı. İsmail Ba'lebek ile yetinmek zorunda kalırken, Eyyüb Dimaşk'a iyice yerleşmiş oluyordu.¹⁶⁹ Necmeddin Eyyüb'un Dimaşk'a

¹⁶¹ İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kurûb*, 5: 336-37; Cahen, *Doğu ve Batı*, 281; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 3: 194-95; Lamb, *Haçlılar*, 374.

¹⁶² İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kurûb*, 5: 348-49; Lamb, *Haçlılar*, 374-75.

¹⁶³ Ömerî, *Mesâlikü'l-Ebsâr*, 373.

¹⁶⁴ Runciman, *Haçlı Seferleri*, 3: 196-97; Lamb, *Haçlılar*, 375.

¹⁶⁵ İbn Kesir, *el-Bidâye*, 13: 188; Ömerî, *Mesâlikü'l-Ebsâr*, 373; Lamb, *Haçlılar*, 375-76.

¹⁶⁶ Runciman, *Haçlı Seferleri*, 3: 197-98.

¹⁶⁷ İbn Kesir, *el-Bidâye*, 13: 190.

¹⁶⁸ İbn Kesir, *el-Bidâye*, 13: 190-91; Ömerî, *Mesâlikü'l-Ebsâr*, 374.

¹⁶⁹ Holt, *Haçlılar Çağı*, 68; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 3: 198.

hâkimiyeti Haçlılar'ın gücünü de kırmıştı. Nitekim çok geçmeden 13 Cemâziyelâhir 645/15 Ekim 1247'de bir Mısır filosu Haçlılar'ın elindeki Askalân'ı ele geçirerek, Mısır yolunu tamamen Lâtinler'e kapattı.¹⁷⁰

4. DIMAŞK'TA SON SÜKÛNET DEVRİ

VII/XIII. asır ortalarına gelindiğinde, sahneye Moğolların çıkması ile Suriye'de dengeler değişmişti. Moğollar 16 Rebûlevvel 658/1 Mart 1260 tarihinde kumandanları Kitboğa ile Dimaşk'a girdiler.¹⁷¹ Beraberlerinde Ermeni Kralı Hethum ve Antakya Prinkepsi V. Bohemund da vardı.¹⁷² Dimaşk sokakları Haçlı, Ermeni ve Moğol atlarının nal sesleri ile inliyordu.¹⁷³

Bu sırada Mısır'da da önemli gelişmeler olmuş ve Aybek'in yerine Seyfeddin Kutuz (ö. 658/1260) iktidara gelmişti. Kutuz, önce Hülâgû'nun kendisine itaat etmesini isteyen elçisini Baybars'ın önerisi ile öldürdü.¹⁷⁴ Daha sonra da Suriye'deki Moğollara karşı harekete geçti. 15 Şaban 658/26 Temmuz 1260'da Baybars kumandasındaki Mısır ordusu Gazze'de idi. Buradaki Moğol garnizonu imhâ edildi.¹⁷⁵ Yaklaşık iki ay sonra Mısır ve Moğol güçleri 24 Ramazan 658/2 Eylül 1260'de Ayn Câlût (Goliat havuzları) mevkiinde karşılaştılar. Üstün Mısır güçlerinin ablukasına düşen Moğollar yenildiler ve kumandanları Kitboğa öldürüldü.¹⁷⁶ Zaferin ardından şâmı artmasına rağmen Sultan Kutuz Mısır'a dönüşte Baybars tarafından 16 Zilkade 658/23 Ekim 1260'da bir av sırasında öldürüldü ve Baybars Mısır'ın yeni efendisi oldu.¹⁷⁷

Bu sırada Dimaşk'ta, Seyfüddin Kutuz tarafından atanan Sencer el-Halebî adında, halk tarafından sevilen bir memlük idareyi elinde tutuyordu.¹⁷⁸ 13 Safer 659/17 Ocak 1261'de Baybars, komutanı Alâeddin Bundukdâr'ı Dimaşk üzerine sevk ederek, Sencer'i buradan kaçırttı

¹⁷⁰ Runciman, *Haçlı Seferleri*, 3: 199.

¹⁷¹ Cüzcânî, *Tabakât-ı Nâsirî, Moğol İstilâsına Dair Kayıtlar*, trc. Mustafa Uyar (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2016), 166-67; İbnu'l-İbrî, *Tarihü Muhtasar*, 39-40; Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih*, trc. İsmail Aka v. Dğr (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013), 53-54. Ömerî, *Mesâlikü'l-Ebsâr*, 391; Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 616; Holt, *Haçlılar Çağı*, 90.

¹⁷² Cahen, *Doğu ve Batı*, 301; Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 616.

¹⁷³ Runciman, *Haçlı Seferleri*, 3: 261.

¹⁷⁴ Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih*, 57.

¹⁷⁵ Runciman, *Haçlı Seferleri*, 3: 264.

¹⁷⁶ Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih*, 58; Ömerî, *Mesâlikü'l-Ebsâr*, 394; C. Brockelman, *İslâm Devletleri*, 219; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 3: 265-66; Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 619; Holt, *Haçlılar Çağı*, 91; Lamb, *Haçlılar*, 454; Hillenbrand, *Haçlı Seferleri*, 239.

¹⁷⁷ İbnu'l-İbrî, *Tarihü Muhtasar*, 44; Ömerî, *Mesâlikü'l-Ebsâr*, 395; C. Brockelman, *İslâm Devletleri*, 219; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 3: 267; Montefiore, *Kudüs*, 278; Holt, *Haçlılar Çağı*, 91.

¹⁷⁸ İbn Tağriberdî, *en-Nücâmu'z-Zâhire*, 7: 103; Holt, *Haçlılar Çağı*, 94.

ve şehre hâkim oldu.¹⁷⁹ 17 Muharrem 676/20 Haziran 1277'de Baybars'ın Dimaşk'ta ölümünden¹⁸⁰ kısa bir süre sonra, onun yakın arkadaşı Seyfüddin Kalavun (ö. 689/1290) duruma hâkim olarak idareyi ele aldı. Şimdi önünde kendisinin metbûluğunu tanımayan Dimaşk yöneticisi Sunkur el-Aşkar vardı. Zilhicce 678/Nisan 1280'de kendisini Sultan ilân eden Sunkur, üzerine gelen Mısır ordusu karşısında tutunamadı ve Dimaşk yakınlarında cereyan eden bir çarpışmadan sonra Kuzey Suriye'ye çekildi ve bir müddet sonra da Kalavun'a itaat arz etti.¹⁸¹ Sunkur'un direnişi ise Haçlılar'dan çok İlhanlı Abaka'nın işine yaramıştı.¹⁸² Dimaşk'ın Haçlılara olan dostluğuna zemin hazırlayacak hiçbir ortam kalmamıştı ve önce Rebiulevvel 688/Nisan 1289'da Trablus Haçlılar'ın elinden çıktı; Cemâziyelevvel 690/Mayıs 1291'de de Akkâ ele geçirilerek yaklaşık iki asırlık Haçlı varlığı bölgeden tamamen silindi.¹⁸³

SONUÇ

Tarihin kadîm şehirlerinden olan Dimaşk, Emevîler'in kurucusu ve parlak idarecisi Muaviye'nin ölümünden sonra zaman zaman asiliği ve iç karışıklıkları ile İslâm Tarihi'nde kendisinden söz ettirmiştir. Özellikle Haçlı Seferleri sırasında muhalif duruşuyla bölgede birliği sağlamaya çalışan Müslüman idarecilerin karşısında olmuş, onlara zor anlar yaşatmış ve kendi konumunu korumak amacıyla da Haçlılar ile ittifak yapmaktan çekinmemiştir.

Haçlıların Antakya ovasına adım attıkları ilk anlardan itibaren Dimaşk'ın İslâm birliğini bozan duruşu, 491/1098'de Antakya'nın Haçlıların eline geçmesinin nedenlerinden birisi olmuştu. Antakya'nın ele geçmesi Kudüs yolunu da Haçlılara açmış, Kudüs Frenkler tarafından 492/1099 yılında zapt edilmişti. Dimaşk emîri Dukak'ın ölümünden sonra onun atabeyi Tuğtegin de zaman zaman Haçlılar ile ittifak kurarak, rakibi olan Müslüman emîrlerin karşısında tutunmaya çalışmış, gücünün korunması amacıyla yaptığı eylemler, Haçlıların ekmeğine yağ sürmüştü.

Dimaşk'ın muhalif duruşu Zengîleri de hayli uğraştırmış, İmâdüddin Zengî ve oğlu Nureddin, Dimaşk'ı saflarına çekebilmek için büyük mücadeleler vermişlerdi. İkinci Haçlı Seferi'nin Dimaşk'a yapılması, şehrin idarecisi Muînüddin Üner ile Zengîler'i yakınlaştırsa da 543/1148'de Haçlılar'ın Dimaşk önlerinden ayrılmaları ile ilişkiler yeniden gerginleşmişti. Üner'in ölümünden sonra şehrin yeni idarecisi Abak, Haçlılar ile ittifakı devam ettirerek Nureddin'i zor durumda bırakmıştı. Dimaşk'ın Zengîler'in safına geçmesi, Nureddin'in akıllıca

¹⁷⁹ İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmu'z-Zâhire*, 7: 103-104; Ömerî, *Mesâlikü'l-Ebsâr*, 396; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 3: 268; Holt, *Haçlılar Çağı*, 94.

¹⁸⁰ Ömerî, *Mesâlikü'l-Ebsâr*, 402; Montefiore, *Kudüs*, 279.

¹⁸¹ Ömerî, *Mesâlikü'l-Ebsâr*, 405; Runciman, *Haçlı Seferleri*, 3: 329; Heyd, *Yakındağuda Ticaret*, 421; Holt, *Haçlılar Çağı*, 106.

¹⁸² Holt, *Haçlılar Çağı*, 106.

¹⁸³ Montefiore, *Kudüs*, 279; Paine, *Haçlı Seferleri*, 91; Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 653; Holt, *Haçlılar Çağı*, 33, 107; Lamb, *Haçlılar*, 480-81; Feridun Emecen, "Akkâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2: 266.

siyaseti sayesinde mümkün olmuş, bu gelişme ile Nureddin tüm Suriye'ye hükmedecek konuma yükselmiş ve Haçlılar ile daha etkin mücadele edebilmişti.

Daha sonra Selâhaddin-i Eyyûbî'nin eline geçen Dimaşk, onun Haçlılarla mücadelesinde önemli bir merkez olmuştu. Onun ölümü ile oğulları ve kardeşleri arasındaki güç mücadelesinde yine odak noktası olan Dimaşk, İslâm birliğini zedelediği gibi, Frenklerin bu coğrafyada daha rahat hareket etmelerine de zemin hazırlamaya devam etmişti. Eyyübî ailesi arasındaki güç mücadelesi, Mısır Eyyübî sultanı Necmeddin Eyyüb lehine sonuçlanıp da Dimaşk da itaat altına alınınca, Haçlılar önemli bir müttefikten olmuşlar ve hemen ardından Askalân'ı kaybetmişlerdi. Dimaşk'ın bu dönemde Mısır'a karşı Haçlılar ile yaptıkları ittifak, Harizmliler ve Memlükler tarafından bertaraf edilebilmişti.

Moğolların ve onların baskısından kaçarak bölgeye sığınan Harizmlilerin Suriye'de görünmeleri ile zor anlar geçiren Dimaşk, aradığı sükûneti, Sultan Baybars ve onun halefi Kalavun ile bulmuş, Haçlıların son kaleleri olan Akkâ'dan 690/1291'de çekilip bölgeyi terk etmelerine de şahitlik etmişti.

KAYNAKÇA

- Anonim. *Haçlı Tarihi*. Trc. Ergin Ayan. İstanbul: Selenge Yayınları, 2013.
- Asbridge, Thomas. *Haçlı Seferleri*. Trc. Ekin Duru. İstanbul: Say Yayınları, 2014.
- Azîmî. *Azîmî Tarihi*. trc. Ali Sevim. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2006.
- Barthold, W. *Turkestan down to the Mongol Invasion*. London: Cambridge Press, 1927.
- Basuğuy, Bedrettin. *Haçlılar Karşısında İslâm'ın Sağlam Bir Kalesi Eyyübîler*. İstanbul: Siyer Yayınları, 2017.
- Belâzurî. *Fütûhu'l-Büldân: Ülkelerin Fetihleri*. trc. Mustafa Fayda. İstanbul: Siyer Yayınları, 2013.
- Bosworth, C. E. *İslâm Devletleri Tarihi*. Trc. E. Merçil-M. İpşirli. İstanbul: Ünal Matbaası, 1980.
- Brockelman, C. *İslâm Devletleri ve Milletleri Tarihi*. Trc. Neşet Çağatay. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1964.
- Ca'ferî b. Muhammed el-Hüseynî. *Târîh-i Kebîr, Tevârîh-i Enbiyâ ve'l-Mülûk*. Farsça'dan trc. İsmail Aka. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011.
- Cahen, Claude. "Atsız b. Uvak". *The Encyclopedia of Islam*. 1: 750-751. Leiden: Brill Press, 1954.
- Cahen, Claude. *Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı*. Trc. Mustafa Daş. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2016.
- Cahen, Claude. *Osmanlılar'dan Önce Anadolu'da Türkler*. Trc. Yıldız Moran. İstanbul: 1979.
- Cüveynî, Alaaddin Ata Melik. *Tarih-i Cihangüşâ*. trc. Mürsel Öztürk. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1988.
- Cüzcânî. *Tabakât-ı Nâsiri, Moğol İstilasına Dair Kayıtlar*. Trc. Mustafa Uyar. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2016.
- Demirkent, Işın. *Urfa Haçlı Kontluğu, 1118-1146*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1994.
- Durmuş, İsmail. "İbnü'l-Esir, Ziyâeddin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21: 30-32. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Ebû Şâme el-Makdisî. *Kitabu'r-Ravzateyn fî Ahbârî'd-Devleteyn en-Nuriyye ve's-Salâhiyye*. Thk. İbrahim ez-Zeybek. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1418/1997.
- Ebu'l-Fidâ. *Takvîmu'l-Büldân: Ebu'l-Fidâ Coğrafyası*. Trc. Ramazan Şeşen. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2017.
- Eflâkî, Ahmed. *Menâkıbu'l-Ârifîn, Ariflerin Menkıveleri*. Trc. Tahsin Yazıcı. Ankara: 1984, 1987.
- Emecen, Feridun. "Akkâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2: 265-267. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.

212 | Karakuş, Nadir. Damascus and Crusaders in the XIIth and XIIIth Century

- Gottschalk, H. L. *al-Malik al-Kamil von Egypten und Seine Zeit*. Weisbaden: y.y. 1958.
- Hammer, Joseph Von. *The History of the Assassins*. Almanca'dan İngilizce'ye trc. Oswald Charles Wood. London: y.y. 1835.
- Heyd, W. *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*. Trc. Enver Ziya Karal. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000.
- Hillenbrand, Carole. *Müslümanların Gözünden Haçlı Seferleri*. Trc. Nurettin Elhüseyni. İstanbul: Alfa Yayınları, 2015.
- Hitti, Philip K. *İslâm Tarihi*. Trc. Salih Tuğ. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1981.
- Hizmetli, Sabri, "Karmatîler". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24: 510-514. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Holt, P. M. *Haçlılar Çağı, 11. Yüzyıldan 1517'ye Kadar*. Trc. Özden Arıkan. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999.
- I. ve II. *Haçlı Seferleri Vekayinâmesi*. Trc. Vedii İlmen. İstanbul: Yaba Yayınları, 2005.
- İbn Asâkir. *Târîhu Dimaşk*. Thk. Amr b. Garâme el-Amrî. Kahire: Dâru'l-Fikr, 1415/1995.
- İbn Cübeyr. *Endülüsten Kutsal Topraklara*. Trc. İsmail Güler. İstanbul: Selenge Yayınları, 2003.
- İbn Hacer. *el-İsâbe fi Temyizi's-Sahâbe*. Kahire: y. y. 1328.
- İbn Haldun. *Kitâbü'l-İber ve Divânü'l-Mübtede ve'l-Haber*. Thk. Halil Şahâde. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1408/1988.
- İbn Havkal. *10. Asırda İslâm Coğrafyası*. Trc. Ramazan Şeşen. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2014.
- İbn Hurdazbih. *el-Mesâlik ve'l-Memâlik*. Leiden: Matbaatu Brill, 1889.
- İbn Kesir. *el-Bidâye ve'n-Nihâye*. Thk. Ahmed Abdülvehhâb Fetîh. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1413/1992.
- İbn Manzûr. *Muhtasarı Târîhi Dimaşk*. Nşr. Rûhiyye en-Nehhâs. Dimaşk: 1404-1409/1984-1988.
- İbn Sa'd. *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*. Nşr. İhsan Abbas. Beyrut: y.y. 1388/1968.
- İbn Vâsıl. *Müferricü'l-Kurûb fi Ahbâri Benî Eyyûb*. Thk. Cemâleddin eş-Şeyyâl ve dğr. Kahire: el-Matbaatu'l-Emîriyye, 1377/1957.
- İbnü'l-Adîm. *Zübdetü'l-Haleb fi Târîhi Haleb*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1417/1996.
- İbnü'l-Esir. *el-Kâmil fi't-Tarih*. Tsh. Muhammed Yusuf ed-Dekkâk. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1407/1987.
- İbnü'l-İbrî, Ebu'l-Ferec. *Târîhu Muhtasari'd-Düvel*. Trc. Şerafeddin Yaltkaya. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011.
- İbnü'l-Kalânîsi. *Şam Tarihine Zeyl*. Trc. Onur Özatağ. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.
- İstahrî. *Ülkelerin Yolları*. Trc. Murat Ağarı. İstanbul: Ayışığı Kitapları, 2015.
- Jackson, Thomas. "Concept of a Crusaid". *Rivier Academic Journal* 5/2 (Fall 2009): 12-31.
- John, France. "The First Crusade, Impelled By The Love of God". *Crusedas, The Illustrated History*. Ed. T. Madden. Michigan: The University of Michigan Press, Duncan Baird Publishers 2004.
- Kafesoğlu, İbrahim. *Harizmşahlar Devleti Tarihi*. Ankara: 1956.
- Kal'acî, Abdülfettah. "Nureddin Mahmud, el-Adâletü ve Mehâbereti'l-Fesâdi". *el-Ma'rife* 528 (Eylül 2007): 284-292.
- Kırpık, Güray. *Doğunun ve Batının Gözünden Haçlı Seferleri*. İstanbul: Selenge Yayınları, 2009.
- Küçükspahioğlu, Birsal. *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi (1109-1187)*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Tarihi Yayınları, 2006.
- Lamb, Harold. *Selâhaddin Eyyubi ve Haçlılar*. Trc. Sinem Ceviz. İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, 2017.
- Maalouf, Amin. *Arapların Gözüyle Haçlı Seferleri*. Trc. M. A. Kılıçbay. İstanbul: Telos Yayıncılık, 1997.
- Michaud, Joseph François. *Haçlı Seferlerinin İlginç Olayları*. Osmanlıca'dan Türkçe'ye trc. Güray Kırpık. Ankara: Lotus Yayınları, 2011.
- Minorsky, V. *Hudûdü'l-Âlem mine'l-Meşrik ile'l-Mağrib*. Trc. Abdullah Duman-Murat Ağarı. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2008.

- Montefiore, Simon Sebag. *Kudüs, Bir Şehrin Biyografisi*. Trc. Cem Demirkan. İstanbul: Pegasus Yayınları, 2016.
- Makdisî. *Ahsenü't-Tekâsim, İslâm Coğrafyası*. Trc. D. Ahsen Batur. İstanbul: Selenge Yayınları, 2015.
- Nesevî, Muhammed b. Ahmed. *Şretü's-Sultan Celâlidîn Mengübertî*. Nşr. O. Houdas. Paris: 1891.
- Nicholson, R. L. *Tacred*. Chicago: y.y., 1940.
- Nicolle, David. *Birinci Haçlı Seferleri 1096-99*. Trc. L. Ece Sakar. İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2013.
- Nicolle, David. *İkinci Haçlı Seferi, 1148*. Trc. L. Ece Sakar. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.
- Nisâburî. *İstitaru'l-İmam*. *Ahbâru'l-Karâmita*. Nşr. Süheyl Zekkâr. Riyad: y.y. 1989.
- Ömerî, Sihâbeddin b. Fazlullah. *Mesâlikü'l-Ebsâr, Türkler Hakkında Duyduklarım ve Gördüklerim*. Trc. D. Ahsen Batur. İstanbul: Selenge Yayınları, 2014.
- Özkuyumcu, Nâdir. "Tolunoğulları". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41: 233-236. İstanbul: TDV Yayınları 2012.
- Paine, Mike. *Haçlı Seferleri*. Trc. Cumhur Atay. İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2011.
- Reşîdüddin Fazlullah. *Câmiu't-Tevârih*. Trc. İsmail Aka ve dğr. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013.
- Riddle, John M. *History of the Middle Ages*. Lanham: Rowman&Littlefield Publishers Inc., 2008.
- Runciman, Steven. *Haçlı Seferleri Tarihi*. Trc. Fikret Işılta. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1987.
- Sevim, Ali. *Suriye Selçukluları*. Ankara: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Basımevi, 1983.
- Sevim, Ali. "Atsız b. Uvak". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4: 92-93. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Sümer, Faruk. "Keykubad I". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25: 358-359. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Şeşen, Ramazan. "el-Melikü'l-Efdal". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29: 62-63. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Tekindağ, M. C. Şehabeddin. "Melikü'z-Zâhir". *Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi*. 7: 683-684. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1993.
- Tomar, Cengiz. "Şam". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38: 311-315. İstanbul: TDV Yayınları 2010.
- Turan, Osman. *Selçuklular Zamanında Türkiye*. İstanbul: 1977.
- Turan, Osman. *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2008.
- Urfalı Mateos Vekâyi-Nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*. Trc. Hrant Andreasyan. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1987.
- Üsâme İbn Munkız. *Kitâbü'l-İ'tibâr: İbretler Kitabı*. Trc. Yusuf Ziya Cömert. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2012.
- Van Cleve, T. C. "The fifth Crusade". *A History of the Crusades*. Ed. R. Lee Wolff- H. W. Hazard. 375-410. London: Cambridge Press, 1969.
- William Archbishop of Tyre. *A History of Deeds Done Beyond the Sea*. Trc. Emily Atwater Babcock-A. C. Krey. New York: Colombia Universty Press, 1943.
- Ya'kûbî. *Ülkeler Kitabı*. Trc. Murat Ağarı. İstanbul: Bayrak Matbaası, 2002.
- Yâkût el-Hamevî. *Mu'cemü'l-Büldân*. Thk. Ferîd Abdülazîz el-Cündî. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1410/1990.
- Yazıcı, Nesîmi. *İlk Türk İslâm Devletleri Tarihi*. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Yınanç, Mükrimin Halil. "Celâleddin Harzemşah". *Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi*. 3: 49-53. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1993.